ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ

«ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ: ΣΥΓΚΡΙΣΗ & ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΕΣΟΔΩΝ 2019-2023 ΤΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ ΚΡΗΤΗΣ»

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Εισηγητής: Μαρία Σκαλιδάκη Α.Μ. 466 & Νικόλαος Μιχαηλίδης Α.Μ. 264

Επιβλέπων: Αρακαδάκης Α. Γεώργιος

©
2025

HELLENIC MEDITERRANEAN UNIVERSITY

SCHOOL OF MANAGEMENT AND ECONOMICS SCIENCE

DEPARTMENT OF MANAGMENENT SCIENCE AND TECHNOLOGY

"TOURISM: COMPARISON AND EVALUATION OF REVENUES 2019-2023 IN THE REGIONAL UNITS OF CRETE"

DIPLOMA THESIS

Student : Maria Skalidaki A.M. 466 & Nikolaos Michailidis A.M. 264

Supervisor : Arakadakis A. Georgios

©
2025

Υπεύθυνη Δήλωση *: Βεβαιώνουμε ότι είμαστε συγγραφείς αυτής της πτυχιακής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχαμε για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην πτυχιακή εργασία. Επίσης έχουμε αναφέρει τις όποιες πηγές από τις οποίες κάναμε χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε αυτές αναφέρονται ακριβώς είτε παραφρασμένες. Επίσης βεβαιώνουμε ότι αυτή η πτυχιακή εργασία προετοιμάστηκε από εμάς προσωπικά ειδικά για τις απαιτήσεις του προγράμματος σπουδών του Τμήματος Διοικητικής Επιστήμης και Τεχνολογίας του ΕΛ.ΜΕ.ΠΑ.*

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η Κρήτη συγκαταλέγεται στους κορυφαίους τουριστικούς προορισμούς της Μεσογείου, καθώς διαθέτει πλούσιο φυσικό περιβάλλον, μοναδική πολιτιστική κληρονομιά και ανεπτυγμένες υποδομές φιλοξενίας. Η τουριστική της ταυτότητα συγκροτείται μέσα από τις τέσσερις Περιφερειακές Ενότητες, οι οποίες παρουσιάζουν διαφορετικά χαρακτηριστικά και δυναμική. Το Ηράκλειο λειτουργεί ως κύρια πύλη εισόδου και σημείο συγκέντρωσης μεγάλου όγκου επισκεπτών, ενώ τα Χανιά διατηρούν έντονη απήχηση λόγω του συνδυασμού φυσικών τοπίων και εύκολης αεροπορικής πρόσβασης. Το Ρέθυμνο αξιοποιεί την ιστορική και πολιτιστική του ταυτότητα, ενώ το Λασίθι εξειδικεύεται σε τουρισμό πολυτελείας, με υψηλή μέση δαπάνη ανά επισκέπτη. Η τουριστική δραστηριότητα του νησιού βασίζεται παραδοσιακά στο πρότυπο «ήλιος και θάλασσα». Ωστόσο, η τελευταία δεκαετία ανέδειξε και νέες μορφές, όπως ο πολιτιστικός, ο γαστρονομικός, ο αγροτουρισμός και ο τουρισμός ευεξίας. Παράλληλα, η διεθνής αναγνώριση της κρητικής διατροφής ενισχύει το γαστρονομικό τουριστικό προϊόν, ενώ νέες τάσεις, όπως η εξ αποστάσεως εργασία και ο συνεδριακός τουρισμός, διευρύνουν το φάσμα των επισκεπτών. Αυτές οι διαφοροποιήσεις αποτελούν στρατηγικά εργαλεία για την επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και την ενίσχυση της βιωσιμότητας. Η χρονική πορεία της πενταετίας 2019–2023 αποκαλύπτει τις διακυμάνσεις και τις αντοχές του τουριστικού τομέα στην Κρήτη. Το 2019 αποτέλεσε χρονιά-ορόσημο, καθώς οι αφίξεις ξεπέρασαν τα 5,3 εκατομμύρια και ο τουρισμός συνεισέφερε πάνω από το 50% στο Ακαθάριστο Περιφερειακό Προϊόν. Η πανδημία του 2020 επέφερε κατακόρυφη πτώση, με μείωση αφίξεων άνω του 70% και δραστική συρρίκνωση των εσόδων, αναδεικνύοντας την εξάρτηση της τοπικής οικονομίας από έναν ευάλωτο κλάδο. Το 2021 σημειώθηκε μερική ανάκαμψη, με τον αριθμό αφίξεων να διπλασιάζεται σε σχέση με το 2020, χωρίς όμως να φθάσει στα προ πανδημίας επίπεδα. Το 2022 κατέγραψε ουσιαστική επαναφορά, με πληρότητες και αφίξεις κοντά στα μεγέθη του 2019, ενώ το 2023 επιβεβαίωσε την πλήρη αποκατάσταση του τουρισμού στην Κρήτη, με αρκετούς δείκτες να ξεπερνούν τα ιστορικά ρεκόρ. Συνολικά, η ανάλυση καταδεικνύει ότι, παρά τη συγκυριακή κρίση της πανδημίας, ο τουρισμός στην Κρήτη διαθέτει σημαντική ανθεκτικότητα και προοπτική. Η μελλοντική ανάπτυξη ωστόσο προϋποθέτει διαφοροποίηση, βιώσιμες πρακτικές και ενίσχυση της καινοτομίας, ώστε το νησί να παραμείνει ανταγωνιστικός και ελκυστικός προορισμός σε ένα συνεχώς μεταβαλλόμενο διεθνές περιβάλλον.

Λέξεις Κλειδιά : τουρισμός, Κρήτη, οικονομία, πανδημία, επισκέπτες

ABSTRACT

Crete stands among the most prominent tourist destinations in the Mediterranean, combining a rich natural environment, exceptional cultural heritage, and well-developed hospitality infrastructure. The island's tourism identity is structured around its four Regional Units, each with distinct characteristics and dynamics. Heraklion functions as the main gateway and hosts the largest share of arrivals, while Chania attracts significant flows due to its natural landscapes and convenient air connections. Rethymno leverages its historical and cultural profile, whereas Lasithi specializes in luxury tourism, characterized by higher average visitor spending. Traditionally, the island's tourism model has relied on the "sun and sea" paradigm. However, the past decade has also seen the rise of alternative forms of tourism, including cultural, gastronomic, agrotourism, and wellness tourism. The international recognition of the Cretan diet strengthens the island's gastronomic appeal, while emerging trends such as remote work and conference tourism further diversify the visitor profile. These developments are strategically important for extending the tourist season and enhancing sustainability. The evolution of tourism in Crete during the 2019–2023 period reflects both the sector's resilience and its vulnerabilities. The year 2019 marked a peak, with more than 5.3 million international arrivals and tourism contributing over 50% to the island's Gross Regional Product. In contrast, 2020 brought an unprecedented collapse due to the Covid-19 pandemic, with arrivals dropping by more than 70% and revenues contracting sharply, underscoring the region's dependence on a highly sensitive industry. In 2021, Crete experienced a partial recovery, with arrivals nearly doubling compared to 2020, though still far from pre-pandemic levels. The year 2022 registered a strong rebound, as arrivals and occupancy rates approached those of 2019. Finally, 2023 confirmed the full restoration of tourism on the island, with several indicators surpassing pre-pandemic records, signaling the sector's return to growth and competitiveness. Overall, the trajectory of Crete's tourism sector highlights its central role in regional development, while also emphasizing the necessity for strategic reorientation. Despite the temporary shock of the pandemic, the island has demonstrated significant resilience. Future progress, however, requires a stronger focus on diversification, sustainable practices, and innovation, in order to ensure Crete remains a competitive and attractive destination in an increasingly dynamic global tourism environment.

Key Words : tourism, tourist, pandemic, visitors, Crete

Περιεχόμενα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ **1**
ABSTRACT **3**
ΛΙΣΤΑ ΠΙΝΑΚΩΝ **7**
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ **9**
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ **10**
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ..... **11**
ΕΙΣΑΓΩΓΗ **11**
Κεφάλαιο 1: Η Κρήτη ως Τουριστικός Προορισμός **12**
Κεφάλαιο 1.1: Περιφερειακή Ενότητα Χανίων **13**
Κεφάλαιο 1.2: Περιφερειακή Ενότητα Ηρακλείου **13**
Κεφάλαιο 1.3.: Περιφερειακή Ενότητα Ρεθύμνου **13**
Κεφάλαιο 1.1.4.: Περιφερειακή Ενότητα Λασιθίου **14**
Κεφάλαιο 1.2.: Μορφές τουρισμού στη Κρήτη **14**
Κεφάλαιο 2.: Τουρισμός στη Κρήτη **18**
Κεφάλαιο 2.1: Έτος 2019 ..... **20**
Κεφάλαιο 2.2.: Έτος 2020-Covid 19 ..... **24**
Κεφάλαιο 2.3.: Έτος 2021 ..... **29**
Κεφάλαιο 2.4: Έτος 2022- Ανάκαμψη **32**
Κεφάλαιο 2.5: Έτος 2023- πλήρης ανάκαμψη **37**
Κεφάλαιο 3: Ακτοπλοϊκή τουριστική κίνηση **40**
Κεφάλαιο 4: Ο ρόλος της κρουαζιέρας στον τουρισμό της Κρήτης **43**
Κεφάλαιο 5: Μεθοδολογία Έρευνας **45**
Κεφάλαιο 5.1: Σκοπός και Ερευνητικά Ερωτήματα **45**
Κεφάλαιο 5.2: Ερευνητική Προσέγγιση **45**
Κεφάλαιο 5.3: Μέθοδος Ανάλυσης **45**
Κεφάλαιο 5.4 :Περιορισμοί της Έρευνας **46**
Κεφάλαιο 6: Σύγκριση τουριστικών ετών 2019-2023 ..... **46**
Κεφάλαιο 6.1.: Σύγκριση ανά Περιφερειακή Ενότητα **46**
Κεφάλαιο 6.2.: Σύγκριση ανά έτη **47**
Κεφάλαιο 6.4.: Σύγκριση εσόδων **48**

Συμπεράσματα 50
Βιβλιογραφία 52

ΛΙΣΤΑ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1: Κλίνες & δωμάτια ανά Περιφερειακή Ενότητα……..…. 21

Πίνακας 2: Συνοπτικός πίνακας αφίξεων 2019…….22

Πίνακας 3: Ξενοδοχειακό Δυναμικό Κρήτης ανά Περιφερειακή Ενότητα (2020)……26

Πίνακας 4: Διεθνείς Αφίξεις στα Αεροδρόμια της Κρήτης (2019–2020)…….27

Πίνακας 5: Ξενοδοχειακό Δυναμικό Κρήτης ανά Περιφερειακή Ενότητα (2021)……30

Πίνακας 6: Διεθνείς Αφίξεις στα Αεροδρόμια της Κρήτης (2021)…….31

Πίνακας 7: Ξενοδοχειακό Δυναμικό και Διανυκτερεύσεις στην Κρήτη (2022)……33

Πίνακας 8: Διεθνείς Αφίξεις Αεροδρόμιο (2022)…….....35

Πίνακας 9: Ξενοδοχειακό Δυναμικό και Διανυκτερεύσεις στην Κρήτη (2023)…….38

Πίνακας 10: Διεθνείς Αεροπορικές Αφίξεις στην Κρήτη (2023)……..39

Πίνακας 11: Συγκριτικός Πίνακας Τουρισμού Κρήτης 2019–2023……..…48

Πίνακας 12: Συγκριτικός πίνακας εσόδων……..49

Πίνακας 13: Εξέλιξη ταξιδιωτικών εισπράξεων Ελλάδας και Κρήτης (2019–2023)……49

Λίστα Εικόνων

Εικόνα 1: Ο Φάρος των Χανίων……..15

Εικόνα 2: Αρχαιολογικός χώρος της Κνωσσού…….16

Εικόνα 3: Σπιναλόγκα……..16

Εικόνα 4: Μπάλος…….17

Εικόνα 5: Μονή Πρέβελη……17

Εικόνα 6: Κουρταλιώτικο Φαράγγι…….……..18

Εικόνα 7: Covid-19……24

Εικόνα 8: Πτώση……..28

Εικόνα 9: Άνοδος (βέλος) …….36

Εικόνα 9: Χανιά…….41

Εικόνα 10: Ρέθυμνο…….42

Εικόνα 11: Ηράκλειο…….42

Εικόνα 12: Λασίθι…….42

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΕΠ: Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
Δις: δισεκατομμύρια
ΕΚ: Εκατομμύριο/εκατομμύρια
Π.Ε.: Περιφερειακή Ενότητα

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Αγαπημένοι μας γονείς,

Με το παρόν κείμενο θα θέλαμε να εκφράσουμε την πιο ειλικρινή μας ευγνωμοσύνη και τις θερμές μας ευχαριστίες για όσα έχετε προσφέρει όλα αυτά τα χρόνια. Χωρίς τη δική σας αμέριστη στήριξη, τις θυσίες και την αδιάκοπη αγάπη σας, η ολοκλήρωση των σπουδών μας θα ήταν αδύνατη. Σταθήκατε δίπλα μας σε κάθε βήμα αυτής της πορείας, βάζοντας τις δικές σας ανάγκες σε δεύτερη μοίρα προκειμένου να μας δώσετε τις ευκαιρίες που χρειαστήκαμε.. Η αγάπη, η υπομονή και η δύναμή σας αποτέλεσαν το στήριγμα και την έμπνευσή μας. Καμία λέξη δεν μπορεί να αποτυπώσει επαρκώς την ευγνωμοσύνη μας για όλα όσα έχετε κάνει για έμας. Αυτό το πτυχίο δεν είναι μόνο η επισφράγιση των δικών μας προσπαθειών, αλλά και των δικών σας κόπων και θυσιών. Είναι αφιερωμένο σε εσάς, που με την πίστη, την καθοδήγηση και τη δύναμη που μας προσφέρατε καταφέρατε να μας οδηγήσατε ως εδώ.

Αξιότιμε κύριε Καθηγητά,

Θα θέλαμε να εκφράσουμε την ειλικρινή μας ευγνωμοσύνη για την καθοδήγηση, τη στήριξη και την εμπιστοσύνη που μας δείξατε καθ’ όλη τη διάρκεια της πτυχιακής μας εργασίας. Η συνεργασία μας υπήρξε για μένα μια εμπειρία ιδιαίτερα πολύτιμη, όχι μόνο σε ακαδημαϊκό αλλά και σε προσωπικό επίπεδο. Η προθυμία σας να μοιραστείτε τις γνώσεις, οι πολύτιμες παρατηρήσεις σας και η διαρκής ενθάρρυνση αποτέλεσαν καθοριστικούς παράγοντες για την ολοκλήρωση αυτής της μελέτης. Χάρη στην καθοδήγησή σας μπόρεσα να ανταποκριθώ στις απαιτήσεις της επιστημονικής έρευνας και να αποκτήσω δεξιότητες που θα με συνοδεύουν σε όλη μας την πορεία. Η συμβολή σας δεν περιορίστηκε στη στήριξη της πτυχιακής μας εργασίας, αλλά αποτέλεσε για μένα ένα σπουδαίο μάθημα συνέπειας, μεθοδικότητας και επιστημονικής σκέψης.

Με εκτίμηση

Μαρία & Νικόλας

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Κρήτη αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους τουριστικούς προορισμούς της Ελλάδας και της Μεσογείου, συγκεντρώνοντας διαχρονικά μεγάλο αριθμό επισκεπτών από το εσωτερικό και το εξωτερικό. Η γεωγραφική της θέση στο σταυροδρόμι τριών ηπείρων, η ποικιλία των φυσικών τοπίων, καθώς και η πλούσια ιστορική και πολιτισμική της κληρονομιά, έχουν διαμορφώσει ένα πολυδιάστατο τουριστικό προϊόν, το οποίο κατατάσσει το νησί μεταξύ των κορυφαίων προορισμών διεθνώς. Ο τουρισμός συνιστά βασικό μοχλό οικονομικής ανάπτυξης για την Κρήτη, καθώς συμβάλλει ουσιαστικά στην αύξηση του ΑΕΠ, στη δημιουργία θέσεων απασχόλησης και στην ενίσχυση συναφών κλάδων, όπως η αγροτική παραγωγή, το εμπόριο και οι υπηρεσίες. Πέραν της οικονομικής του διάστασης, ο τουρισμός επηρεάζει επίσης κοινωνικές και πολιτισμικές διεργασίες, λειτουργώντας ως μέσο προβολής της κρητικής ταυτότητας και ενίσχυσης της εξωστρέφειας του νησιού. Η ανάπτυξη του τουρισμού στην Κρήτη χαρακτηρίζεται από συνεχή διαφοροποίηση, καθώς το παραδοσιακό μοντέλο του μαζικού θερινού τουρισμού συμπληρώνεται τα τελευταία χρόνια από ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού, όπως ο πολιτιστικός, ο θρησκευτικός, ο αγροτουρισμός και ο τουρισμός ευεξίας. Παράλληλα, η πανδημία Covid-19 ανέδειξε την ευαλωτότητα του τομέα σε εξωτερικούς κλυδωνισμούς, καθιστώντας αναγκαία τη μετάβαση σε ένα πιο ανθεκτικό και βιώσιμο πρότυπο ανάπτυξης. Η παρούσα εργασία αποσκοπεί στη διερεύνηση της τουριστικής φυσιογνωμίας της Κρήτης, εστιάζοντας αφενός στη γεωγραφική και θεματική κατανομή της τουριστικής δραστηριότητας και αφετέρου στις στρατηγικές που εφαρμόζονται για τη διασφάλιση της ανταγωνιστικότητας του κρητικού τουριστικού προϊόντος σε διεθνές επίπεδο. Ειδικότερα, εξετάζονται οι τάσεις που διαμορφώνουν τη ζήτηση, οι προοπτικές διαφοροποίησης, καθώς και οι προκλήσεις που σχετίζονται με τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη. Στόχος είναι η ανάδειξη των δυνατοτήτων της Κρήτης να διατηρήσει και να ενισχύσει τη θέση της στον παγκόσμιο τουριστικό χάρτη, μέσα από στρατηγικές που συνδυάζουν οικονομική αποδοτικότητα, κοινωνική συνοχή και περιβαλλοντική προστασία.

Κεφάλαιο 1: Η Κρήτη ως Τουριστικός Προορισμός

Η Κρήτη προβάλλεται ως ένας από τους σημαντικότερους τουριστικούς προορισμούς της Μεσογείου, ικανός να καλύψει τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα κάθε τύπου ταξιδιώτη. Το νησί κατέχει στρατηγική γεωγραφική θέση στο θαλάσσιο σταυροδρόμι ανάμεσα στη Δύση και την Ανατολή, την Ευρώπη και την Αφρική, γεγονός που συνέβαλε στην πλούσια ιστορική του πορεία και στη διαμόρφωση μιας έντονης πολιτιστικής ταυτότητας. Ο συνδυασμός βουνού και θάλασσας, τα εκτεταμένα παράλια, η μεγάλη ποικιλία φυσικών τοπίων και η ιστορία που χάνεται στα βάθη των αιώνων καθιστούν την Κρήτη ιδιαίτερα ελκυστική για τον διεθνή επισκέπτη (Region of Crete, n.d.). Οι τουριστικές προσφορές της Κρήτης καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων. Ο επισκέπτης μπορεί να γνωρίσει το φυσικό περιβάλλον μέσα από δράσεις υπαίθρου και περιπέτειας, να εξερευνήσει τον πολιτισμό σε όλες του τις εκφάνσεις και να συμμετάσχει σε αθλητικές ή ψυχαγωγικές δραστηριότητες. Παράλληλα, έχουν αναπτυχθεί ειδικές μορφές τουρισμού, όπως ο θρησκευτικός, ο τουρισμός υγείας και ευεξίας, ο αγροτουρισμός, ο κινηματογραφικός και ο συνεδριακός τουρισμός. Επιπλέον, η Κρήτη αναδεικνύεται και ως ελκυστικός προορισμός για εργασία εξ αποστάσεως, προσελκύοντας επισκέπτες που συνδυάζουν εργασία και διακοπές. Ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στη γαστρονομία, καθώς η κρητική διατροφή έχει καθιερωθεί διεθνώς ως χαρακτηριστικό παράδειγμα της μεσογειακής δίαιτας. Η Περιφέρεια Κρήτης έχει επενδύσει στην προβολή της, αποσπώντας σημαντικές διακρίσεις και προωθώντας την μέσα από στοχευμένες δράσεις, όπως διεθνείς συνεργασίες και παραγωγές για ξένα τηλεοπτικά δίκτυα (Region of Crete, n.d.). Η στρατηγική προώθησης της Κρήτης στηρίζεται στη συνεργασία με τους φορείς του τουρισμού, με στόχο τη βιώσιμη ανάπτυξη και την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας του νησιού στην παγκόσμια τουριστική αγορά. Η τουριστική ανάπτυξη του νησιού κατανέμεται γεωγραφικά στις τέσσερις Περιφερειακές Ενότητες Χανιά, Ρέθυμνο, Ηράκλειο και Λασίθι, ενώ χρονικά εκτείνεται σε όλες τις εποχές του έτους, καθώς η Κρήτη επιχειρεί να ξεπεράσει το πρότυπο του καλοκαιρινού προορισμού και να αναδειχθεί σε προορισμό τεσσάρων εποχών.

Κεφάλαιο 1.1: Περιφερειακή Ενότητα Χανίων

Ο Νομός Χανίων εκτείνεται στο δυτικό άκρο της Κρήτης και συνδυάζει έντονο γεωμορφολογικό ανάγλυφο με τα Λευκά Όρη, πλούσιες κοιλάδες και εκτεταμένες ακτές. Πρωτεύουσα είναι η ομώνυμη πόλη, με ιστορία που ξεκινά ήδη από τη Νεολιθική περίοδο, όταν στη θέση της βρισκόταν η αρχαία Κυδωνία, ένας από τους σημαντικότερους οικισμούς της Δυτικής Κρήτης .Κατά τη διαδρομή των αιώνων, η περιοχή εντάχθηκε στη ρωμαϊκή, βυζαντινή, αραβική, ενετική και οθωμανική κυριαρχία, αφήνοντας πλούσια πολιτιστική κληρονομιά. Τα Χανιά αποτέλεσαν πρωτεύουσα της Κρητικής Πολιτείας (1898–1913), ενώ κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο υπήρξαν επίκεντρο της Μάχης της Κρήτης. Σήμερα, εκτός από την ιστορική πόλη με το ενετικό λιμάνι, ιδιαίτερη σημασία έχουν και τα φυσικά τοπία, όπως το Ελαφονήσι, οι παραλίες της Φαλάσαρνας, η λιμνοθάλασσα του Μπάλου και το φαράγγι της Σαμαριάς (Greek National Tourism Organisation [GNTO], 2022).

Κεφάλαιο 1.2: Περιφερειακή Ενότητα Ηρακλείου

Ο Νομός Ηρακλείου, στο κεντρικό τμήμα της Κρήτης, είναι ο πολυπληθέστερος του νησιού και έχει ως πρωτεύουσα την πόλη του Ηρακλείου. Η περιοχή συνδέεται στενά με την Κνωσό, το σπουδαιότερο κέντρο του Μινωικού πολιτισμού. Στους ενετικούς χρόνους ο Χάνδακας, όπως αποκαλείτο τότε το Ηράκλειο, εξελίχθηκε σε ισχυρό εμπορικό και στρατιωτικό λιμάνι, με οχυρωματικά έργα που σώζονται έως σήμερα. Η πολιορκία του από τους Οθωμανούς (1648–1669) συγκαταλέγεται στις μακροβιότερες στην ιστορία της Ευρώπης (Greene, 2000). Το 1913 η πόλη εντάχθηκε στην ελληνική επικράτεια και από τότε αποτελεί το διοικητικό κέντρο της Κρήτης. Κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο υπέστη σοβαρές καταστροφές από βομβαρδισμούς. Στον νομό αναπτύχθηκαν σημαντικά κέντρα και οικισμοί, όπως η Αγία Πελαγία, η Χερσόνησος, τα Μάλια, τα Μάταλα και η Αγία Γαλήνη (Hellenic Statistical Authority [ELSTAT], 2023).

Κεφάλαιο 1.3.: Περιφερειακή Ενότητα Ρεθύμνου

Ο Νομός Ρεθύμνου βρίσκεται ανάμεσα στους νομούς Χανίων και Ηρακλείου, με πρωτεύουσα την ομώνυμη πόλη. Το Ρέθυμνο γνώρισε μεγάλη άνθηση κατά την Ενετική περίοδο (16ος αιώνας), με τη δημιουργία του λιμανιού και της Φορτέτσας, γεγονός που το κατέστησε πνευματικό και εμπορικό κέντρο (Tsouris, 2008). Στην Οθωμανική περίοδο

σημειώθηκε κάμψη, ωστόσο η πόλη διατήρησε σημαντικά στοιχεία της πολυπολιτισμικής της ταυτότητας. Το ιστορικό της κέντρο, με τα μνημεία διαφορετικών εποχών, αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα αυτής της συνέχειας. Ο νομός περιλαμβάνει επίσης το Μοναστήρι Αρκαδίου, σύμβολο της Κρητικής Επανάστασης, αλλά και παράκτιες περιοχές με ιδιαίτερη αξία, όπως η Πρέβελη με το φοινικόδασος, ο Πλακιάς και ο Αδελιανός Κάμπος.

Κεφάλαιο 1.1.4.: Περιφερειακή Ενότητα Λασιθίου

Ο Νομός Λασιθίου καταλαμβάνει το ανατολικότερο τμήμα της Κρήτης και χαρακτηρίζεται από πλούσια γεωμορφολογία, με το οροπέδιο Λασιθίου και εκτεταμένες ακτές. Πρωτεύουσα είναι ο Άγιος Νικόλαος, πόλη που αναπτύχθηκε γύρω από τη λίμνη Βουλισμένη και το φυσικό της λιμάνι, αποκτώντας τον σημερινό της χαρακτήρα κυρίως από τον 19ο και 20ό αιώνα (Kalokairinos, 2015). Η περιοχή διαθέτει πλούσιο ιστορικό και αρχαιολογικό υπόβαθρο, με μνημεία όπως η αρχαία Λατώ και οι μινωικές θέσεις του οροπεδίου. Στον νομό ανήκουν επίσης το φοινικόδασος του Βάι, μοναδικό στο είδος του στην Ευρώπη, η Σπιναλόγκα, η Σητεία, η Ιεράπετρα, η Ελούντα και το νησί Χρυσή (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO], 2021).

Κεφάλαιο 1.2.: Μορφές τουρισμού στη Κρήτη

Η Κρήτη προωθείται διεθνώς ως ένας μοναδικός προορισμός που υπερβαίνει τα όρια του μαζικού τουρισμού και ανταποκρίνεται στις νέες τάσεις της ζήτησης. Ο σύγχρονος επισκέπτης αναζητά ποιοτική εμπειρία, καθαρό περιβάλλον, αυθεντικές ανθρώπινες σχέσεις και δραστηριότητες που ικανοποιούν τα προσωπικά του ενδιαφέροντα. Η απάντηση σε αυτές τις ανάγκες εντοπίζεται στην ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού (Ε.Μ.Τ.), οι οποίες, αν και καλύπτουν προς το παρόν μικρότερο μερίδιο σε σχέση με τον παραδοσιακό παράκτιο τουρισμό, παρουσιάζουν αυξανόμενη δυναμική (Andriotis, 2018).Μία από τις σημαντικότερες κατηγορίες είναι οι εξειδικευμένες μορφές τουρισμού, όπως ο συνεδριακός, ο επιστημονικός και ο κινηματογραφικός τουρισμός, αλλά και οι νέες μορφές που σχετίζονται με την εργασία εξ αποστάσεως (remote work), οι οποίες ενισχύονται από τις υποδομές και το ψηφιακό προφίλ του νησιού (Papadopoulos & Karagiannis, 2020).

Εξίσου σημαντικός είναι ο τουρισμός φύσης και δράσης, με έμφαση στον οικοτουρισμό, τον ορειβατικό και τον περιπατητικό τουρισμό. Η παρουσία φαραγγιών, οροπεδίων και προστατευόμενων περιοχών, σε συνδυασμό με το ευρωπαϊκό μονοπάτι Ε4 που διασχίζει την

Κρήτη, καθιστούν το νησί ιδανικό για φυσιολατρικές δραστηριότητες (GNTO, 2022). Επιπλέον, η μοναδική χλωρίδα και πανίδα ενισχύει την ανάπτυξη του βοτανικού και γεωτουρισμού.

Ο πολιτιστικός, ιστορικός και θρησκευτικός τουρισμός αποτελούν αναπόσπαστο στοιχείο της κρητικής εμπειρίας. Με ιστορία που εκτείνεται από τη μινωική περίοδο έως τους νεότερους χρόνους, το νησί προσφέρει πληθώρα αρχαιολογικών χώρων, μοναστηριών και ιστορικών μνημείων, τα οποία λειτουργούν ως ισχυροί πόλοι έλξης. Η ένταξη περιοχών της Κρήτης στο Παγκόσμιο Δίκτυο Αποθεμάτων Βιόσφαιρας της UNESCO ενισχύει περαιτέρω τον αειφόρο χαρακτήρα αυτών των δραστηριοτήτων (UNESCO, 2021).

Παράλληλα, η γαστρονομία και η αγροτική παραγωγή αποτελούν σημαντικά στοιχεία διαφοροποίησης του κρητικού τουριστικού προϊόντος. Η διεθνής αναγνώριση της κρητικής διατροφής ως πρότυπο υγιεινής μεσογειακής δίαιτας έχει συμβάλει στην ανάπτυξη του γαστρονομικού και οινικού τουρισμού (Tzanakis, 2017). Ο αγροτουρισμός, ειδικά στην ενδοχώρα όπου οι κάτοικοι συνεχίζουν να ασχολούνται με την παραδοσιακή γεωργία και κτηνοτροφία, δημιουργεί προοπτικές για βιώσιμη ανάπτυξη. Επιπλέον, ο τουρισμός ευεξίας και οι θεραπείες θαλασσοθεραπείας ενισχύουν την εικόνα της Κρήτης ως τόπου αναζωογόνησης.

Εικόνα 13: Ο Φάρος των Χανίων

Εικόνα 14: Αρχαιολογικός χώρος της Κνωσσού

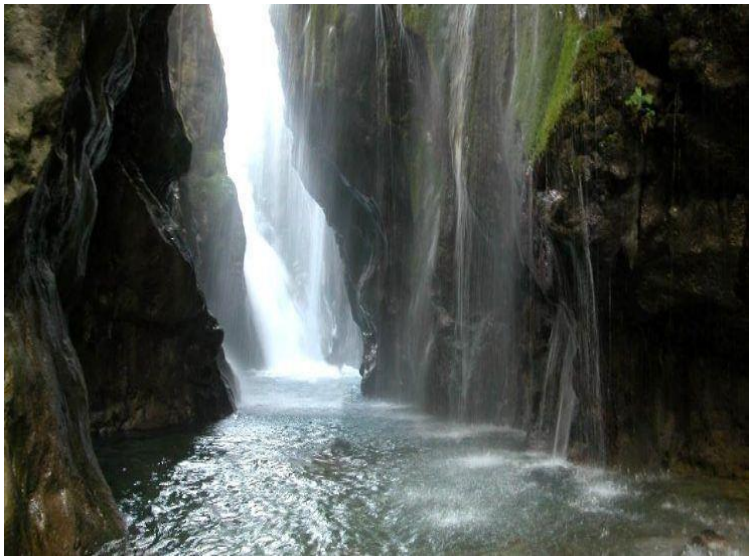
Εικόνα 15: Σπιναλόγκα

Εικόνα 16: Μπάλος

Εικόνα 17: Μονή Πρέβελη

Εικόνα 18: Κουρταλιώτικο Φαράγγι

Κεφάλαιο 2.: Τουρισμός στη Κρήτη

Ο τουρισμός αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους πυλώνες της οικονομικής ανάπτυξης της Κρήτης, συμβάλλοντας ουσιαστικά στο ΑΕΠ, στην απασχόληση και στα εισοδήματα των κατοίκων. Η Κρήτη συγκαταλέγεται στους δημοφιλέστερους τουριστικούς προορισμούς της Μεσογείου και απορροφά σημαντικό ποσοστό των αφίξεων της χώρας· ενδεικτικά, το 2022 το 25% των διεθνών αφίξεων στην Ελλάδα καταγράφηκαν στο νησί (SETE Intelligence, 2023). Η συμβολή του τουρισμού στην οικονομία του νησιού είναι πολυδιάστατη. Αφενός δημιουργεί άμεσο εισόδημα μέσω ξενοδοχείων, εστίασης και μεταφορών, αφετέρου ενισχύει έμμεσα άλλους τομείς όπως η αγροτική παραγωγή, το εμπόριο και οι υπηρεσίες (Λύτρας & Τσάρτας, 2019). Η κρητική γαστρονομία, για παράδειγμα, συνδέει την τοπική γεωργία με την τουριστική κατανάλωση, δημιουργώντας ένα ισχυρό δίκτυο παραγωγής και κατανάλωσης με πολλαπλασιαστικά οφέλη. Επιπλέον, ο τουρισμός έχει σημαντική επίδραση στην απασχόληση. Στην Κρήτη, ένας στους τρεις εργαζομένους απασχολείται άμεσα ή έμμεσα στον τουριστικό κλάδο, ιδιαίτερα σε περιόδους υψηλής ζήτησης (ΙΝΣΕΤΕ, 2021). Η εποχικότητα του φαινομένου παραμένει πρόκληση, ωστόσο η ανάπτυξη ειδικών μορφών τουρισμού (πολιτιστικού, αγροτουρισμού, ευεξίας) μπορεί να συνδράμει στην επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου.

Ο τουρισμός στην Κρήτη αποτελεί θεμελιώδη συνιστώσα της τοπικής οικονομίας και του περιφερειακού ΑΕΠ. Η Κρήτη, ως η μεγαλύτερη νησιωτική περιφέρεια της χώρας,

συγκεντρώνει διαχρονικά περίπου 20–25% των συνολικών τουριστικών εισπράξεων της Ελλάδας (Bank of Greece, 2023b; INSETE, 2024). Σύμφωνα με το Παρατηρητήριο Τουρισμού Κρήτης, η τουριστική δραστηριότητα αντιστοιχεί σε άνω του 45% του περιφερειακού ΑΕΠ σε έμμεσες και άμεσες επιδράσεις (Tourism Observatory of Crete, n.d.).

Πιο συγκεκριμένα, το 2019 η Κρήτη κατέγραψε τουριστικά έσοδα περίπου 3,6 δισ. ευρώ, τα οποία αντιστοιχούσαν σε ποσοστό άνω του 30% του περιφερειακού ΑΕΠ. Το 2020, λόγω της πανδημίας, τα έσοδα κατέρρευσαν στα 861 εκατ. ευρώ, με τη συμμετοχή στο ΑΕΠ της Κρήτης να μειώνεται σε περίπου 10–12% (Bank of Greece, 2020c). Το 2021 παρατηρήθηκε μερική ανάκαμψη, ενώ το 2022 η συμβολή του τουρισμού στο ΑΕΠ της Κρήτης εκτιμήθηκε σε 35–40%, με τα έσοδα να αγγίζουν τα 3,7 δισ. ευρώ (Bank of Greece, 2023a; INSETE, 2023). Το 2023, η Κρήτη κατέγραψε ιστορικό ρεκόρ τουριστικών εσόδων, ύψους 5,2 δισ. ευρώ, ποσό που αντιστοιχεί περίπου στο 45% του περιφερειακού ΑΕΠ, γεγονός που την καθιστά την πλέον εξαρτημένη περιφέρεια από τον τουρισμό στην Ελλάδα (Tourism Observatory of Crete, n.d.).

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος και του ΙΝΣΕΤΕ, η Κρήτη κατέχει διαχρονικά ένα μερίδιο που κυμαίνεται μεταξύ 20% και 25% των συνολικών τουριστικών εσόδων της χώρας (Bank of Greece, 2023-INSETE, 2024). Το 2019, προ πανδημίας, η Κρήτη συνεισέφερε περίπου 3,6 δισ. ευρώ σε τουριστικά έσοδα, αντιστοιχώντας σχεδόν στο 12,6% του ΑΕΠ της χώρας μέσω τουρισμού (Bank of Greece, 2020a). Το 2020, η πανδημία επέφερε κατακόρυφη πτώση, με την Κρήτη να καταγράφει μόλις 861 εκατ. ευρώ, ενώ η συμβολή του τουρισμού στο εθνικό ΑΕΠ μειώθηκε σε 2,6% (Bank of Greece, 2020c). Ωστόσο, ήδη από το 2021 ξεκίνησε μια σημαντική ανάκαμψη, με τα έσοδα της Κρήτης να ανέρχονται σε 2,395 δισ. ευρώ και η συμμετοχή της στο εθνικό ΑΕΠ να διαμορφώνεται στο 7% (Bank of Greece, 2022). Η πλήρης επιστροφή παρατηρήθηκε το 2022 και 2023, όταν τα έσοδα της Κρήτης ανήλθαν σε 3,7 δισ. ευρώ και 5,2 δισ. ευρώ αντίστοιχα. Συγκεκριμένα, το 2023 η Κρήτη συγκέντρωσε το 25,2% των συνολικών εισπράξεων της χώρας, καταδεικνύοντας τον στρατηγικό της ρόλο στη διαμόρφωση του εθνικού ΑΕΠ (Bank of Greece, 2023- INSETE, 2024). Η δυναμική αυτή επιβεβαιώνει ότι ο τουρισμός της Κρήτης δεν αποτελεί μόνο έναν περιφερειακό μοχλό ανάπτυξης, αλλά και κρίσιμο παράγοντα σταθερότητας και ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας. Η ισχυρή συνεισφορά του τουριστικού προϊόντος στο ΑΕΠ υποδεικνύει την ανάγκη για στρατηγικές που θα ενισχύσουν τη βιωσιμότητα και την ανταγωνιστικότητα του κλάδου, όπως η επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου, η

διαφοροποίηση υπηρεσιών και η επένδυση στην πράσινη μετάβαση (Tourism Observatory of Crete, n.d.).

Παράλληλα, ο τουρισμός συμβάλλει στη διεθνή προβολή του νησιού, προσελκύοντας επενδύσεις και ενισχύοντας την εξωστρέφεια. Συνεπώς, ο τουρισμός δεν αποτελεί απλώς έναν οικονομικό τομέα, αλλά βασικό παράγοντα κοινωνικής και περιφερειακής συνοχής στην Κρήτη, με κρίσιμο ρόλο στη βιώσιμη ανάπτυξη του νησιού.

Κεφάλαιο 2.1: Έτος 2019

Το 2019 αποτέλεσε χρονιά-σταθμό για τον τουρισμό της Κρήτης, καθώς η συμβολή του στον περιφερειακό πλούτο ήταν καθοριστική. Ο τουρισμός συνεισέφερε το 51% του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ) της Περιφέρειας, με άμεση τουριστική δαπάνη που ανήλθε σε 4,7 δισ. ευρώ, αντιπροσωπεύοντας περίπου το 20% των συνολικών εσόδων του ελληνικού τουρισμού (ΙΝΣΕΤΕ, 2020).

Το Ηράκλειο κατέχει την πρωταγωνιστική θέση στην τουριστική ανάπτυξη της Κρήτης. Το 2019 συγκέντρωσε πάνω από το 40% των συνολικών τουριστικών εισπράξεων του νησιού, καταγράφοντας τις περισσότερες αφίξεις και διανυκτερεύσεις. Το ξενοδοχειακό της δυναμικό περιλάμβανε περίπου 520 μονάδες, με 39.853 δωμάτια και 79.596 κλίνες. Το Ηράκλειο, ως βασική πύλη εισόδου τουριστών μέσω αεροδρομίου και λιμένα, λειτουργεί ως «ατμομηχανή» για την τουριστική οικονομία του νησιού.

Τα Χανιά καταγράφουν τη δεύτερη μεγαλύτερη τουριστική δραστηριότητα στην Κρήτη. Το 2019 φιλοξενούσαν 576 ξενοδοχειακές μονάδες, με 26.382 δωμάτια και 49.568 κλίνες. Το αεροδρόμιο Χανίων υποδέχθηκε περίπου το 25% των αφίξεων του νησιού, επιβεβαιώνοντας τον ρόλο της Περιφερειακής Ενότητας ως κομβικού τουριστικού προορισμού. Οι τουριστικές ροές συγκεντρώνονται κυρίως στον Πλατανιά, την Αγία Μαρίνα και τις νότιες παραλίες, περιοχές με έντονη εποχική δραστηριότητα (ΙΝΣΕΤΕ, 2020).

Το Ρέθυμνο , αν και μικρότερη σε μέγεθος, παρουσιάζει σημαντική τουριστική δυναμική. Το 2019 διέθετε περίπου 334 ξενοδοχειακές μονάδες, με 17.654 δωμάτια και 34.383 κλίνες. Η τουριστική δραστηριότητα συγκεντρώνεται κυρίως στην πόλη του Ρεθύμνου και στην παραλιακή ζώνη έως τον Πλακιά. Η Περιφερειακή Ενότητα προσελκύει κυρίως ξένους επισκέπτες, γεγονός που ενισχύει τα τουριστικά έσοδα (ΙΝΣΕΤΕ, 2020).

Το Λασίθι, αν και μικρότερο σε μερίδιο αφίξεων, διαφοροποιείται λόγω της παρουσίας πολυτελών τουριστικών μονάδων. Το 2019 καταγράφηκαν 208 μονάδες, με 13.636 δωμάτια και 27.167 κλίνες. Οι περιοχές του Αγίου Νικολάου, της Ελούντας και της Ιεράπετρας συγκεντρώνουν υψηλού επιπέδου τουρισμό, με αποτέλεσμα η μέση δαπάνη ανά επισκέπτη να είναι μεγαλύτερη σε σχέση με άλλες Περιφερειακές Ενότητες (ΙΝΣΕΤΕ, 2020).

Η κατανομή τουριστικών εισπράξεων και υποδομών στην Κρήτη αποτυπώνει σαφή γεωγραφική διαφοροποίηση: το Ηράκλειο και τα Χανιά λειτουργούν ως βασικοί πόλοι υψηλού όγκου επισκεπτών, ενώ το Ρέθυμνο και το Λασίθι εξειδικεύονται σε περισσότερο διαφοροποιημένες μορφές τουρισμού. Το 2019, η συμβολή του τουρισμού αποτέλεσε καθοριστικό μοχλό οικονομικής ανάπτυξης, αναδεικνύοντας την Κρήτη σε μία από τις σημαντικότερες τουριστικές περιφέρειες της Μεσογείου.

Πίνακας 1: Κλίνες & δωμάτια ανά Περιφερειακή Ενότητα

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ	ΔΩΜΑΤΙΑ	ΚΛΙΝΕΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΕΙΣΠΡΑΞΕΩΝ %
ΗΡΑΚΛΕΙΟ	520	39.853	79.596	40%
ΧΑΝΙΑ	576	26.382	49.568	25%
ΡΕΘΥΜΝΟ	334	17.654	34.383	20%
ΛΑΣΙΘΙ	208	13.636	27.167	15%

Αναφορικά με τις πτήσεις και τις αφίξεις των εγχώριων και διεθνών επισκεπτών, η Κρήτη διαθέτει δύο διεθνή αεροδρόμια, στο Ηράκλειο και στα Χανιά, καθώς και ένα μικρότερο στο Λασίθι (Σητεία), που εξυπηρετεί κυρίως εσωτερικές πτήσεις. Η ανάλυση της επιβατικής κίνησης του 2019 καταδεικνύει την κεντρική σημασία των δύο μεγάλων αερολιμένων για την τουριστική ανάπτυξη του νησιού. Το αεροδρόμιο Ηρακλείου “Ν. Καζαντζάκης” αποτέλεσε την κύρια πύλη εισόδου για την Κρήτη, με 3.341.005 διεθνείς αφίξεις το 2019, γεγονός που το καθιστά το δεύτερο πιο πολυσύχναστο αεροδρόμιο της Ελλάδας μετά την Αθήνα. Το αεροδρόμιο Χανίων “Ι. Δασκαλογιάννης” κατέγραψε 1.138.979 διεθνείς αφίξεις, κυρίως από αεροπορικές εταιρείες χαμηλού κόστους, συμβάλλοντας στην ενίσχυση της τουριστικής

δραστηριότητας της Δυτικής Κρήτης (Aegean Airlines, 2019).Ο Νομός Ρεθύμνου, αν και δεν διαθέτει δικό του διεθνές αεροδρόμιο, εξυπηρετείται από τα αεροδρόμια Ηρακλείου και Χανίων. Εκτιμάται ότι το 2019 περίπου το 20% των αφίξεων στην Κρήτη κατευθύνθηκε προς το Ρέθυμνο, κυρίως μέσω οργανωμένων μεταφορών. Αντίστοιχα, το Λασίθι διαθέτει το μικρό αεροδρόμιο της Σητείας, το οποίο δέχεται περιορισμένο αριθμό πτήσεων (εσωτερικών και λίγων διεθνών), ενώ η τουριστική του ανάπτυξη στηρίζεται κυρίως στην επιβατική κίνηση του Ηρακλείου (INSETE, 2020).

Συνολικά, η Κρήτη το 2019 υποδέχθηκε περίπου 4,48 εκατομμύρια διεθνείς αεροπορικές αφίξεις, αριθμός που συνάδει με τις εκτιμήσεις για περισσότερους από 5,3 εκατομμύρια διεθνείς επισκέπτες στο νησί εκείνο το έτος (INSETE, 2020). Η κατανομή αυτή υπογραμμίζει τον καθοριστικό ρόλο του Ηρακλείου και των Χανίων ως βασικών τουριστικών πυλών, ενώ παράλληλα αναδεικνύει τη διασύνδεση των αεροδρομίων με τη χωρική κατανομή της τουριστικής δραστηριότητας στους τέσσερις νομούς της Κρήτης.

Πίνακας 2: Συνοπτικός πίνακας αφίξεων 2019

ΑΕΡΟΔΡΟΜΙΟ	**ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΑΦΙΞΕΙΣ**	**ΠΟΣΟΣΤΟ %**
Ν. ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ (ΗΡΑΚΛΕΙΟ)	3.341.005	74,6%
Ι. ΔΑΣΚΑΛΟΓΙΑΝΝΗΣ (ΧΑΝΙΑ)	1.138.079	25,3%
ΣΗΤΕΙΑ	5.000	0,1&
ΣΥΝΟΛΟ	**4.484.984**	**100%**

Σύμφωνα με τα τελικά στοιχεία που δημοσίευσε η Τράπεζα της Ελλάδος (Bank of Greece, 2020), τα ταξιδιωτικά έσοδα της Περιφέρειας Κρήτης για το έτος 2019 ανήλθαν σε περίπου 3,601 δισεκατομμύρια ευρώ. Το εν λόγω ποσό προέρχεται από τις δαπάνες των μη κατοίκων

επισκεπτών για αγαθά και υπηρεσίες που σχετίζονται με τη τουριστική δραστηριότητα, συμπεριλαμβανομένων της παροχής καταλύματος, της εστίασης, των τοπικών μεταφορών, καθώς και λοιπών ταξιδιωτικών υπηρεσιών. Η συμβολή αυτή καθιστά την Κρήτη μία από τις περιφέρειες με τη σημαντικότερη συνεισφορά στο τουριστικό ισοζύγιο της χώρας, γεγονός που επιβεβαιώνει τη διαχρονική ελκυστικότητα του νησιού ως προορισμού με ισχυρή διεθνή ζήτηση (Tornos News, 2020). Η υψηλή αυτή επίδοση αποδίδεται τόσο στη διαφοροποιημένη τουριστική προσφορά του νησιού όσο και στην ανεπτυγμένη υποδομή φιλοξενίας και το πλούσιο φυσικό και πολιτιστικό κεφάλαιο της περιοχής.

Ωστόσο, η Τράπεζα της Ελλάδος δημοσιεύει τα εν λόγω δεδομένα σε περιφερειακό επίπεδο , χωρίς περαιτέρω ανάλυση σε επίπεδο επιμέρους νομών Ηράκλειο, Χανιά, Ρέθυμνο, Λασίθι. Η απουσία αυτής της χωρικής διάκρισης περιορίζει τη δυνατότητα διεξαγωγής λεπτομερούς μικρογεωγραφικής ανάλυσης, η οποία θα μπορούσε να αναδείξει τις ενδοπεριφερειακές διαφοροποιήσεις ως προς τη συγκέντρωση τουριστικών ροών και εσόδων. Παρά τον περιορισμό αυτό, τα διαθέσιμα στοιχεία του 2019 υπογραμμίζουν τον καθοριστικό ρόλο της Κρήτης στο πλαίσιο της ελληνικής τουριστικής οικονομίας. Σε συνδυασμό με δεικτές αφίξεων και διανυκτερεύσεων που παρέχονται από επίσημους φορείς, όπως ο Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (INSETE, 2021), καθίσταται σαφές ότι η Κρήτη καταλαμβάνει εξέχουσα θέση ανάμεσα στους ελληνικούς τουριστικούς προορισμούς, τόσο σε όρους επισκεψιμότητας όσο και οικονομικής απόδοσης.

Κεφάλαιο 2.2.: Έτος 2020-Covid 19

Εικόνα 19: Covid-19

Η πανδημία Covid-19 είχε καθοριστικές επιπτώσεις στον παγκόσμιο τουρισμό, με την Κρήτη να μην αποτελεί εξαίρεση. Ως μία από τις πλέον εξαρτημένες από τον τουρισμό περιοχές της Ελλάδας, το νησί βίωσε δραματική μείωση στις αφίξεις, τις διανυκτερεύσεις και τα τουριστικά έσοδα την περίοδο 2020–2021. Η εφαρμογή περιοριστικών μέτρων, όπως τα lockdown, η αναστολή πτήσεων και το κλείσιμο των ξενοδοχειακών μονάδων και της εστίασης, οδήγησαν σε κατακόρυφη πτώση του αριθμού επισκεπτών. Το 2020 καταγράφηκε πτώση τουριστικών εσόδων που ξεπέρασε το 70% σε σχέση με το 2019 (Τράπεζα της Ελλάδος, 2021), ενώ η πλειονότητα των επιχειρήσεων φιλοξενίας λειτούργησε με ελάχιστη πληρότητα ή παρέμεινε κλειστή, επηρεάζοντας άμεσα την τοπική οικονομία και την απασχόληση. Παρά τις αντίξοες συνθήκες, η Κρήτη αξιοποίησε τη φήμη της ως ασφαλούς προορισμού. Από το 2021 υιοθετήθηκαν αυστηρά υγειονομικά πρωτόκολλα και πιστοποιήσεις για τις τουριστικές επιχειρήσεις (Περιφέρεια Κρήτης, 2021), γεγονός που σε συνδυασμό με τη χαλάρωση των μέτρων και την επανεκκίνηση των αεροπορικών συνδέσεων συνέβαλε στη σταδιακή ανάκαμψη. Η τουριστική κίνηση το 2022 σημείωσε σημαντική βελτίωση, ενώ το 2023 τα τουριστικά έσοδα κατέγραψαν ιστορικά υψηλές επιδόσεις, ξεπερνώντας σε πολλές περιπτώσεις εκείνες του 2019 (SETE Intelligence, 2023). Η εμπειρία της πανδημίας ανέδειξε την ανάγκη διαφοροποίησης και βιώσιμης ανάπτυξης του κρητικού

τουρισμού, δίνοντας ώθηση σε εναλλακτικές μορφές τουρισμού (αγροτουρισμό, τουρισμό ευεξίας, πολιτιστικό τουρισμό) και επιταχύνοντας την ψηφιακή μετάβαση των επιχειρήσεων (UNWTO, 2022). Παρά την κατακόρυφη μείωση αφίξεων, το ξενοδοχειακό δυναμικό της Κρήτης παρέμεινε σταθερό το 2020, γεγονός που αποτυπώνει την ανθεκτικότητα του τομέα και την προετοιμασία για την επόμενη μέρα. Στην Περιφερειακή Ενότητα Ηρακλείου λειτουργούσαν περίπου 520 ξενοδοχειακές μονάδες με 39.853 δωμάτια και 79.596 κλίνες, οι οποίες όμως παρουσίασαν πολύ χαμηλή πληρότητα. Στα Χανιά υπήρχαν 576 μονάδες, 26.382 δωμάτια και 49.568 κλίνες, ωστόσο οι διανυκτερεύσεις μειώθηκαν δραστικά, με την πληρότητα να πέφτει κάτω από 30%. Στο Ρέθυμνο λειτουργούσαν 334 μονάδες με 17.654 δωμάτια και 34.383 κλίνες, αλλά η μείωση των διανυκτερεύσεων ξεπέρασε το 70%, επηρεάζοντας σοβαρά την τοπική οικονομία. Τέλος, το Λασίθι διέθετε 208 ξενοδοχειακές μονάδες με 13.636 δωμάτια και 27.167 κλίνες, οι οποίες όμως υπολειτουργούσαν, καθώς η πτώση των αφίξεων ξεπέρασε το 75% σε σχέση με το 2019. Η εικόνα αυτή δείχνει ότι, αν και η υποδομή του νησιού παρέμεινε σε υψηλό επίπεδο, η πανδημία αποκάλυψε την πολυπλοκότητα ενός τουριστικού μοντέλου που βασίζεται κυρίως στον μαζικό και εποχικό τουρισμό. Η εμπειρία του 2020–2021 κατέστησε σαφές ότι η Κρήτη χρειάζεται στρατηγικές προσαρμογής με έμφαση στη βιώσιμη ανάπτυξη, την επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και την ενίσχυση ειδικών μορφών τουρισμού, ώστε να ενισχυθεί η ανθεκτικότητα του τουριστικού της προϊόντος.

Πίνακας 3: Ξενοδοχειακό Δυναμικό Κρήτης ανά Περιφερειακή Ενότητα (2020)

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΚΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ	ΔΩΜΑΤΙΑ	ΚΛΙΝΕΣ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ
ΗΡΑΚΛΕΙΟ	520	39.853	79.596	Πολύ χαμηλή πληρότητα, σημαντική πτώση εσόδων λόγω COVID-19
ΧΑΝΙΑ	576	26.382	49.568	Πληρότητα <30%, μεγάλη μείωση διεθνών αφίξεων
ΡΕΘΥΜΝΟ	334	17.654	34.383	Μείωση διανυκτερεύσεων >70%, ισχυρό πλήγμα στην τοπική οικονομία
ΛΑΣΙΘΙ	208	13.636	27.167	Πτώση αφίξεων >75%, υπολειτουργία πολυτελών μονάδων
ΣΥΝΟΛΟ	**1.638**	**97.525**	**190.714**	**Το ξενοδοχειακό δυναμικό παρέμεινε σταθερό, παρά τη μείωση αφίξεων**

Το έτος 2020 υπήρξε καθοριστικό για την παγκόσμια τουριστική βιομηχανία, καθώς η πανδημία COVID-19 προκάλεσε πρωτοφανή περιοριστικά μέτρα και κατέστησε σχεδόν αδύνατη τη μετακίνηση ταξιδιωτών. Η Κρήτη, ως ένας από τους σημαντικότερους τουριστικούς προορισμούς της Μεσογείου, επηρεάστηκε άμεσα, με δραματική μείωση της επιβατικής κίνησης στα αεροδρόμια του νησιού. Το αεροδρόμιο Ηρακλείου «Ν. Καζαντζάκης», το οποίο αποτελεί τη βασική πύλη εισόδου για τον τουρισμό της Κρήτης, υποδέχθηκε το 2020 λιγότερο από ένα εκατομμύριο διεθνείς επιβάτες, σημειώνοντας πτώση που υπερέβη το 70% σε σύγκριση με το 2019. Παρόμοια εικόνα παρουσιάστηκε και στο

αεροδρόμιο Χανίων «Ι. Δασκαλογιάννης», όπου η μείωση άγγιξε το 75%, με την κίνηση να περιορίζεται σε λιγότερους από 300.000 διεθνείς επιβάτες. Η εξάρτηση του Ρεθύμνου από τα δύο αυτά αεροδρόμια κατέστησε ακόμη πιο εμφανείς τις επιπτώσεις της κρίσης, καθώς οι αφίξεις προς τον νομό μειώθηκαν σημαντικά λόγω της συρρίκνωσης των διεθνών πτήσεων. Αντίστοιχα, το Λασίθι, με πιο περιορισμένες αεροπορικές υποδομές, στηρίχθηκε σχεδόν αποκλειστικά στην κίνηση του αεροδρομίου Ηρακλείου, με αποτέλεσμα να υποστεί ανάλογη κάμψη.

Συνολικά, η επιβατική κίνηση στα κρητικά αεροδρόμια το 2020 κατέγραψε ιστορικά χαμηλά επίπεδα, γεγονός που ανέδειξε την απόλυτη εξάρτηση της τοπικής οικονομίας από τη διεθνή αεροπορική συνδεσιμότητα και την ανάγκη αναπροσαρμογής της τουριστικής στρατηγικής στο πλαίσιο της κρίσης (ΙΝΣΕΤΕ, 2021· Τράπεζα της Ελλάδος, 2021).

Πίνακας 4: Διεθνείς Αφίξεις στα Αεροδρόμια της Κρήτης (2019–2020)

ΑΕΡΟΔΡΟΜΙΟ	**ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΑΦΙΞΕΙΣ 2019**	**ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΑΦΙΞΕΙΣ 2020**	**ΜΕΤΑΒΟΛΗ %**
Ν. ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ (ΗΡΑΚΛΕΙΟ)	3.341.005	< 1.000.000	-70%
Ι. ΔΑΣΚΑΛΟΓΙΑΝΝΗΣ (ΧΑΝΙΑ)	1.138.979	~300.000	-75%
ΣΗΤΕΙΑ	Πολύ περιορισμένες	Ελάχιστες	—
ΣΥΝΟΛΟ	~4.480.000	~1.300.000	-71%

Το έτος 2020 όπως αναφέραμε χαρακτηρίστηκε από μια άνευ προηγουμένου κρίση στον τομέα του τουρισμού, εξαιτίας της πανδημίας COVID-19 και των αυστηρών περιοριστικών μέτρων που εφαρμόστηκαν διεθνώς για τον περιορισμό της εξάπλωσής της. Οι επιπτώσεις της κρίσης αυτής υπήρξαν πολυδιάστατες, επηρεάζοντας όχι μόνο τις ταξιδιωτικές ροές και τα τουριστικά έσοδα, αλλά και το σύνολο της περιφερειακής και τοπικής οικονομικής δραστηριότητας. Ο τουριστικός τομέας, ο οποίος αποτελεί έναν από τους πλέον δυναμικούς κλάδους της ελληνικής οικονομίας, βρέθηκε αντιμέτωπος με εκτεταμένη ύφεση **και** παρατεταμένη αβεβαιότητα**.**

Εικόνα 20: Πτώση

Στο πλαίσιο αυτό, τα στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος καταδεικνύουν την έντονη μείωση των ταξιδιωτικών εισπράξεων σε εθνικό επίπεδο. Συγκεκριμένα, το σύνολο των ταξιδιωτικών εσόδων της χώρας για το 2020 ανήλθε σε €4,310 εκατομμύρια**,** καταγράφοντας δραματική πτώση σε σύγκριση με το 2019, όταν το αντίστοιχο ποσό είχε υπερβεί τα €18,000 εκατομμύρια. Παρά τη γενικευμένη συρρίκνωση, η Περιφέρεια Κρήτης διατήρησε σημαντική θέση στον εθνικό τουριστικό χάρτη, απορροφώντας περίπου €861 εκατομμύρια, δηλαδή περίπου το 20 % των συνολικών ταξιδιωτικών εσόδων της Ελλάδας για το συγκεκριμένο έτος. Η επίδοση αυτή, αν και εμφανώς μειωμένη σε απόλυτους όρους συγκριτικά με το 2019, υποδηλώνει τη διατηρημένη ελκυστικότητα της Κρήτης ως τουριστικού προορισμού ακόμη και σε συνθήκες κρίσης. Το γεγονός ότι το νησί εξακολουθεί να συγκεντρώνει ένα τόσο υψηλό ποσοστό του συνόλου των εθνικών τουριστικών εσόδων καταδεικνύει την ανθεκτικότητα του τουριστικού του προϊόντος και τη σχετική διαφοροποίηση του τουριστικού του προφίλ σε σχέση με άλλες περιφέρειες της χώρας. Τα ανωτέρω στοιχεία προέρχονται από την «Έρευνα Συνόρων» (Border Survey) της Τράπεζας της Ελλάδος, η οποία αποτελεί τη βασική πηγή συλλογής ποσοτικών και ποιοτικών δεδομένων για τον ελληνικό τουρισμό. Η έρευνα πραγματοποιείται στις κύριες πύλες εισόδου και εξόδου της χώρας **(**αεροδρόμια, λιμάνια και χερσαία σύνορα) και αποσκοπεί στη συλλογή πληροφοριών σχετικά με τη δαπάνη, τη διάρκεια παραμονής, τη χώρα προέλευσης

και άλλες δημογραφικές ή οικονομικές παραμέτρους των ταξιδιωτών (Travel Receipts Survey). Ως εκ τούτου, τα δεδομένα της παρέχουν αξιόπιστη εικόνα των ροών και της οικονομικής συμβολής του τουρισμού, επιτρέποντας τη σύγκριση μεταξύ περιφερειών και τη διαχρονική παρακολούθηση των μεταβολών στον τουριστικό τομέα.

Συνολικά, τα ευρήματα για το 2020 καταδεικνύουν ότι, παρά την πρωτοφανή κρίση που προκάλεσε η πανδημία, η Κρήτη διατήρησε συγκριτικά υψηλό μερίδιο στην τουριστική οικονομία της χώρας. Το γεγονός αυτό ενισχύει την άποψη ότι το νησί διαθέτει ισχυρά διαρθρωτικά πλεονεκτήματα, όπως διαφοροποιημένο τουριστικό προϊόν, ανεπτυγμένες υποδομές, ευρεία αναγνωρισιμότητα και υψηλό βαθμό εξωστρέφειας. Ωστόσο, η κρίση του 2020 ανέδειξε τα όρια της εξάρτησης από τον τουρισμό και την ανάγκη για περιφερειακή στρατηγική ανθεκτικότητας και βιώσιμης διαφοροποίησης των οικονομικών δραστηριοτήτων.

Κεφάλαιο 2.3.: Έτος 2021

Το 2021, το ξενοδοχειακό δυναμικό της Κρήτης παρέμεινε σε σταθερά επίπεδα, παρά τις έντονες αναταράξεις που προκάλεσε η πανδημία COVID-19 στην τουριστική δραστηριότητα. Συνολικά, στο νησί λειτουργούσαν 1.638 ξενοδοχειακές μονάδες, με 97.525 δωμάτια και 190.714 κλίνες, επιβεβαιώνοντας τον καίριο ρόλο της Κρήτης στον ελληνικό τουρισμό. Η Περιφερειακή Ενότητα Ηρακλείου συγκέντρωνε το μεγαλύτερο μερίδιο, διαθέτοντας 520 μονάδες, 39.853 δωμάτια και 79.596 κλίνες, γεγονός που την καθιστά το σημαντικότερο κέντρο φιλοξενίας. Ακολουθούσαν τα Χανιά με 576 μονάδες, 26.382 δωμάτια και 49.568 κλίνες, αποτελώντας τη δεύτερη ισχυρότερη τουριστική περιοχή της Κρήτης. Το Ρέθυμνο, με 334 μονάδες, 17.654 δωμάτια και 34.383 κλίνες, κατείχε ιδιαίτερη θέση στον τουριστικό χάρτη του νησιού, ενώ το Λασίθι, με 208 μονάδες, 13.636 δωμάτια και 27.167 κλίνες, χαρακτηριζόταν από την παρουσία πολυτελών ξενοδοχειακών συγκροτημάτων υψηλής κατηγορίας. Τα στοιχεία αυτά αναδεικνύουν τη σημασία της Κρήτης ως κορυφαίου προορισμού στη Μεσόγειο, με ισχυρή και ανθεκτική τουριστική υποδομή, η οποία αποτέλεσε τη βάση για την περαιτέρω ανάκαμψη του τουρισμού τα επόμενα έτη (ΙΝΣΕΤΕ, 2021· Τράπεζα της Ελλάδος, 2021).

Πίνακας 5: Ξενοδοχειακό Δυναμικό Κρήτης ανά Περιφερειακή Ενότητα (2021)

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ	ΔΩΜΑΤΙΑ	ΚΛΙΝΕΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ %
ΗΡΑΚΛΕΙΟ	520	39.853	79.596	**41,7%**
ΧΑΝΙΑ	576	26.382	49.568	**26,0%**
ΡΕΘΥΜΝΟ	334	17.654	34.383	**18,0%**
ΛΑΣΙΘΙ	208	13.636	27.167	**14,3%**
ΣΥΝΟΛΟ	**1.638**	**97.525**	**190.714**	**100%**

Το 2021 όπως προαναφέραμε αποτέλεσε έτος μερικής ανάκαμψης για τον τουρισμό της Κρήτης, έπειτα από την πρωτοφανή πτώση του 2020 λόγω της πανδημίας COVID-19. Σύμφωνα με τα οικονομικά αποτελέσματα της Aegean Airlines, ο συνολικός αριθμός επιβατών ανήλθε σε 7,2 εκατομμύρια, εκ των οποίων 3,5 εκατομμύρια στις εσωτερικές πτήσεις και 3,7 εκατομμύρια στις διεθνείς. Συγκριτικά με το 2019, η συνολική κίνηση αντιστοιχούσε περίπου στο 48% των προ πανδημίας επιπέδων (Aegean Airlines, 2022). Η ανάκαμψη ήταν εντονότερη κατά τη θερινή περίοδο (Ιούνιος–Οκτώβριος), όταν η επιβατική κίνηση έφτασε στο 65% των επιπέδων του 2019. Ωστόσο, η εμφάνιση της παραλλαγής «Όμικρον» στα τέλη του έτους επιβράδυνε την αυξητική δυναμική (Aegean Airlines, 2022). Το μέσο ποσοστό πληρότητας των πτήσεων διαμορφώθηκε στο 65,5%, παραμένοντας χαμηλότερο από το 84,8% του 2019 αλλά υψηλότερο από το 62,7% του 2020. Για την Κρήτη ειδικότερα, τα αεροδρόμια Ηρακλείου «Ν. Καζαντζάκης» και Χανίων «Ι. Δασκαλογιάννης» αποτέλεσαν τους βασικούς πυλώνες επιβατικής κίνησης, επιβεβαιώνοντας τον ρόλο τους ως κομβικά σημεία εισόδου για τον νησιωτικό τουρισμό. Οι αφίξεις προήλθαν κυρίως από αγορές όπως η Γερμανία, η Γαλλία και το Βέλγιο, οι οποίες ανέκαμψαν ταχύτερα συγκριτικά με τη Μεγάλη Βρετανία και τις σκανδιναβικές χώρες. Η χωρική κατανομή των αφίξεων ανέδειξε το Ηράκλειο ως κεντρική πύλη για την Ανατολική και Κεντρική Κρήτη, ενώ το αεροδρόμιο Χανίων εξυπηρέτησε κατά κύριο λόγο τη Δυτική Κρήτη (Aegean Airlines, 2022· ΙΝΣΕΤΕ, 2021).

Συνολικά, το 2021 η Κρήτη κατόρθωσε να ανακτήσει ένα σημαντικό μέρος της τουριστικής κινητικότητας, χωρίς ωστόσο να πλησιάσει τα προ πανδημίας επίπεδα. Η εικόνα αυτή υπογραμμίζει τη μερική, αλλά ακόμη εύθραυστη ανάκαμψη του τουριστικού τομέα, καθώς

και την εξάρτηση του νησιού από τις διεθνείς αγορές και τη σταθερότητα των υγειονομικών συνθηκών (UNWTO, 2022· Τράπεζα της Ελλάδος, 2021).

Πίνακας 6: Διεθνείς Αφίξεις στα Αεροδρόμια της Κρήτης (2021)

ΑΕΡΟΔΡΟΜΙΟ	ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΑΦΙΞΕΙΣ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ
Ν. ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ (ΗΡΑΚΛΕΙΟ)	2.000.000	Κύρια πύλη εισόδου, μεγαλύτερο μερίδιο αφίξεων, κυρίως από Γερμανία, Γαλλία και Βέλγιο
Ι. ΔΑΣΚΑΛΟΓΙΑΝΝΗΣ (ΧΑΝΙΑ)	800.000	Σημαντική αύξηση έναντι 2020, κύριες αγορές Βόρεια Ευρώπη, κυρίως μέσω low-cost εταιρειών
ΣΗΤΕΙΑ	Περιορισμένες	Ελάχιστες διεθνείς αφίξεις, λειτουργία κυρίως για εσωτερικές πτήσεις
ΣΥΝΟΛΟ	**2.800.000**	**Σαφής ανάκαμψη σε σχέση με το 2020, χωρίς επιστροφή στα επίπεδα του 2019**

Το 2021 σηματοδότησε μια περίοδο σταδιακής ανάκαμψης του ελληνικού τουρισμού, έπειτα από τη βαθιά ύφεση που προκάλεσε η πανδημία COVID-19 το 2020. Η μερική άρση των περιοριστικών μέτρων, η πρόοδος των εμβολιαστικών προγραμμάτων και η αυξημένη προσαρμοστικότητα του τουριστικού τομέα συνέβαλαν καθοριστικά στην επαναδραστηριοποίηση της ταξιδιωτικής κίνησης και στην ενίσχυση των τουριστικών εσόδων σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος (Bank of Greece, 2022) και τις αναλύσεις του Ινστιτούτου του Συνδέσμου Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (INSETE)**, τα** ταξιδιωτικά έσοδα της Περιφέρειας Κρήτης για το έτος 2021 ανήλθαν σε €2,395 δισεκατομμύρια, ποσό που αντιστοιχεί σε 23,2 % των συνολικών εσόδων ταξιδιωτικών υπηρεσιών της χώρας. Το υψηλό αυτό ποσοστό επιβεβαιώνει τη σταθερή και καίρια συμβολή της Κρήτης στο εθνικό τουριστικό προϊόν, καταδεικνύοντας τη συνέχιση της

δυναμικής του νησιού ως βασικού πόλου έλξης τουριστικών ροών προς την Ελλάδα. Σε επίπεδο τοπικής οικονομίας, η άμεση συμβολή του τουρισμού στο Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ**)** της Περιφέρειας Κρήτης εκτιμάται, σύμφωνα με το ΙΝSETE, ότι ανήλθε περίπου στο 34 % το 2021. Το ποσοστό αυτό αναδεικνύει τον κεντρικό ρόλο του τουρισμού στη διαμόρφωση του περιφερειακού ΑΕΠ, καθώς και τη βαθιά εξάρτηση της κρητικής οικονομίας από τη συγκεκριμένη δραστηριότητα. Παράλληλα, υπογραμμίζει τη σχέση αλληλεξάρτησης μεταξύ του τουρισμού και άλλων παραγωγικών κλάδων, όπως η εστίαση, οι μεταφορές, το εμπόριο και η παροχή υπηρεσιών αναψυχής.

Αν και η αύξηση των τουριστικών εσόδων το 2021 σε σχέση με το 2020 υπήρξε ιδιαίτερα σημαντική, η συνολική τουριστική απόδοση της Κρήτης δεν επανήλθε πλήρως στα προ πανδημίας επίπεδα. Συγκεκριμένα, τα έσοδα του 2021, αν και υπερδιπλάσια σε σχέση με το 2020 (€861 εκατ.), υπολείπονται αισθητά των εσόδων του 2019, τα οποία είχαν φθάσει περίπου τα €3,60 δισεκατομμύρια. Η διαφορά αυτή αποτυπώνει τη σταδιακή αλλά όχι ολοκληρωμένη αποκατάσταση της τουριστικής δραστηριότητας, γεγονός που σχετίζεται με τη συνεχιζόμενη αβεβαιότητα στις διεθνείς αγορές, τις μεταβαλλόμενες ταξιδιωτικές συνθήκες και την επιφυλακτικότητα των ταξιδιωτών σε ορισμένες αγορές προέλευσης.

Συνοψίζοντας, το 2021 αποτέλεσε έτος μετάβασης για την τουριστική οικονομία της Κρήτης – μια περίοδο σταδιακής ανάκαμψης που έθεσε τις βάσεις για την πλήρη επαναφορά του τομέα τα επόμενα χρόνια. Παρά το γεγονός ότι τα επίπεδα εσόδων παρέμειναν χαμηλότερα από αυτά του 2019, η ισχυρή παρουσία της Κρήτης στο εθνικό τουριστικό ισοζύγιο υποδεικνύει ανθεκτικότητα**,** προσαρμοστικότητα και ισχυρή τουριστική ταυτότητα που εξακολουθεί να στηρίζει την περιφερειακή ανάπτυξη του νησιού.

Κεφάλαιο 2.4: Έτος 2022- Ανάκαμψη

Το 2022 αποτέλεσε χρονιά ουσιαστικής ανάκαμψης για τον τουρισμό της Κρήτης, με τις αφίξεις και τις διανυκτερεύσεις να παρουσιάζουν σημαντική αύξηση συγκριτικά με το 2021. Η τουριστική υποδομή του νησιού διατήρησε τη σταθερότητά της, με 1.638 ξενοδοχειακές μονάδες, 97.525 δωμάτια και 190.714 κλίνες συνολικά στην Περιφέρεια Κρήτης (ΙΝΣΕΤΕ, 2022). Η αύξηση της πληρότητας αποτυπώθηκε και στον αριθμό των διανυκτερεύσεων, οι οποίες πλησίασαν τα προ πανδημίας επίπεδα, ενισχύοντας τη συμβολή του τουρισμού στην

περιφερειακή οικονομία. Στο Ηράκλειο , με 79.596 κλίνες, καταγράφηκε η υψηλότερη πληρότητα, καθώς το αεροδρόμιο «Ν. Καζαντζάκης» λειτούργησε ως η βασική πύλη εισόδου του νησιού. Οι διανυκτερεύσεις αυξήθηκαν σημαντικά σε σχέση με το 2021, πλησιάζοντας τα επίπεδα του 2019. Στα Χανιά το ξενοδοχειακό δυναμικό των 49.568 κλινών λειτούργησε σχεδόν στο σύνολό του, με τα τουριστικά θέρετρα της βόρειας ακτής να καταγράφουν αυξημένη ζήτηση. Οι διανυκτερεύσεις κινήθηκαν σε υψηλά επίπεδα, γεγονός που ενίσχυσε το μερίδιο αγοράς της Δυτικής Κρήτης. Στο Ρέθυμνο, με 34.383 κλίνες, η τουριστική δραστηριότητα παρουσίασε αξιοσημείωτη βελτίωση. Οι διανυκτερεύσεις αυξήθηκαν αισθητά, καθώς ο νομός προσέλκυσε τόσο διεθνείς όσο και εγχώριους τουρίστες, επαναφέροντας τη ζήτηση κοντά στα προ πανδημίας επίπεδα. Τέλος, στο Λασίθι , το δυναμικό των 27.167 κλινών αξιοποιήθηκε σε υψηλό ποσοστό, κυρίως λόγω της λειτουργίας πολυτελών ξενοδοχειακών μονάδων. Οι περιοχές της Ελούντας και του Αγίου Νικολάου παρουσίασαν υψηλή πληρότητα, γεγονός που συνδέεται με την προσέλκυση τουριστών υψηλής αγοραστικής δύναμης.

Συνολικά, το 2022 η Κρήτη ανέκτησε την πλειονότητα των διανυκτερεύσεων που χάθηκαν κατά τα έτη της πανδημίας, γεγονός που αποδίδεται αφενός στη σταθερότητα και επάρκεια των ξενοδοχειακών υποδομών, και αφετέρου στη σταδιακή επαναφορά των βασικών αγορών προέλευσης τουριστών, όπως η Γερμανία, η Γαλλία και το Ηνωμένο Βασίλειο (Τράπεζα της Ελλάδος, 2022· SETE Intelligence , 2023).

Πίνακας 7: Ξενοδοχειακό Δυναμικό και Διανυκτερεύσεις στην Κρήτη (2022)

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ	ΔΩΜΑΤΙΑ	ΚΛΙΝΕΣ	ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΙΣ (ΕΚΤΙΜΗΣΗ)
ΗΡΑΚΛΕΙΟ	520	39.853	79.596	~18 εκατ.
ΧΑΝΙΑ	576	26.382	49.568	~10 εκατ.
ΡΕΘΥΜΝΟ	334	17.654	34.383	~7 εκατ.
ΛΑΣΙΘΙ	208	13.636	27.167	~4 εκατ.
ΣΥΝΟΛΟ	**1.638**	**97.525**	**190.714**	**~39 εκατ.**

*Οι διανυκτερεύσεις είναι στρογγυλοποιημένες εκτιμήσεις με βάση τα στοιχεία ΙΝΣΕΤΕ (2022) και Τράπεζα της Ελλάδος (2022).

Το 2022 η αεροπορική δραστηριότητα στην Κρήτη ανέκαμψε σε μεγάλο βαθμό, προσεγγίζοντας τα προ πανδημίας επίπεδα. Σύμφωνα με τα οικονομικά αποτελέσματα της Aegean Airlines, ο Όμιλος προσέφερε συνολικά 15,8 εκατομμύρια θέσεις και μετέφερε 12,5 εκατομμύρια επιβάτες, αριθμός αυξημένος κατά 73% σε σχέση με το 2021 και μόλις 17% χαμηλότερος από το 2019 (Aegean Airlines, 2023). Από αυτούς, 7,3 εκατομμύρια ταξίδεψαν σε διεθνείς πτήσεις, στοιχείο που καταδεικνύει την επανενεργοποίηση των μεγάλων τουριστικών αγορών του εξωτερικού και την καθοριστική συμβολή της Κρήτης ως κεντρικού προορισμού στην Ελλάδα. Ο μέσος συντελεστής πληρότητας των πτήσεων ανήλθε σε 79,8%, παρουσιάζοντας σημαντική βελτίωση σε σχέση με το 2021 (65,5%), αν και παρέμεινε ελαφρώς χαμηλότερος από το 84,8% του 2019 (Aegean Airlines, 2023). Η αυξητική δυναμική ήταν εντονότερη κατά τους θερινούς μήνες (Ιούνιος–Σεπτέμβριος), όταν η επιβατική κίνηση ξεπέρασε σε αρκετές περιπτώσεις τα επίπεδα του 2019. Ενδεικτικό της πορείας ανάκαμψης ήταν το γεγονός ότι στο τέταρτο τρίμηνο του έτους η Aegean κατέγραψε το πρώτο κερδοφόρο τρίμηνο στην ιστορία της, γεγονός που αποδίδεται στη βελτίωση της ζήτησης και στην επαναφορά βασικών αγορών (Aegean Airlines, 2023). Σε περιφερειακό επίπεδο, τα αεροδρόμια του Ηρακλείου και των Χανίων αποτέλεσαν εκ νέου τις βασικές πύλες εισόδου για την Κρήτη. Το Ηράκλειο απορρόφησε τη μερίδα του λέοντος των διεθνών αφίξεων, λειτουργώντας ως ο σημαντικότερος κόμβος τουριστικής διακίνησης για την Ανατολική και Κεντρική Κρήτη. Τα Χανιά σημείωσαν ιδιαίτερα ισχυρή άνοδο, κυρίως λόγω της αυξημένης ζήτησης από σκανδιναβικές χώρες και τη Γερμανία, αξιοποιώντας στο έπακρο τις αεροπορικές συνδέσεις χαμηλού κόστους. Αντίθετα, το αεροδρόμιο της Σητείας εξυπηρέτησε περιορισμένο αριθμό πτήσεων, εστιάζοντας κυρίως στην εσωτερική αεροπορική κίνηση, ενώ ο νομός Ρεθύμνου συνέχισε να εξαρτάται από τα αεροδρόμια Ηρακλείου και Χανίων για την τουριστική του τροφοδοσία.

Συνολικά, το 2022 σηματοδότησε τη σχεδόν πλήρη αποκατάσταση της αεροπορικής δραστηριότητας στην Κρήτη, επιβεβαιώνοντας τον καίριο ρόλο του νησιού στον ελληνικό τουρισμό, αλλά και την ισχυρή εξάρτησή του από τις διεθνείς ροές και τις γεωπολιτικές και υγειονομικές εξελίξεις.

Πίνακας 8: Διεθνείς Αφίξεις Αεροδρόμιο (2022)

ΑΕΡΟΔΡΟΜΙΟ	ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΑΦΙΞΕΙΣ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ
Ν. ΚΑΖΑΤΖΑΚΗΣ (ΗΡΑΚΛΕΙΟ)	~3.000.000 – 3.200.000	Κύρια πύλη εισόδου, εξυπηρέτηση Ανατολικής & Κεντρικής Κρήτης
Ι. ΔΑΣΚΑΛΟΓΙΑΝΝΗΣ (ΧΑΝΙΑ)	~1.000.000 – 1.200.000	Δεύτερη βασική πύλη, έντονη ζήτηση από Γερμανία & Σκανδιναβία
ΣΗΤΕΙΑ	Μικρός αριθμός (κυρίως εσωτερικές)	Συμπληρωματικός ρόλος, περιορισμένες διεθνείς αφίξεις
ΣΥΝΟΛΟ	**~4.200.000 – 4.400.000**	**Σχεδόν πλήρης επαναφορά στα προ πανδημίας επίπεδα**

Κατά το έτος 2022, ο τουριστικός τομέας στην Κρήτη συνέχισε να διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην περιφερειακή οικονομία, σε μια περίοδο που χαρακτηρίστηκε από μετάβαση προς την εξομάλυνση των συνθηκών μετά την πανδημία COVID-19. Η σταδιακή επαναφορά της διεθνούς ταξιδιωτικής δραστηριότητας, σε συνδυασμό με την ενίσχυση της εμπιστοσύνης των επισκεπτών και τη βελτίωση των υποδομών φιλοξενίας, συνέβαλαν στην επαναφορά της τουριστικής δυναμικής του νησιού.

Σύμφωνα με στοιχεία του Ινστιτούτου του Ελληνικού Τουρισμού (INSETE), η Περιφέρεια Κρήτης απορρόφησε περίπου 21 % των συνολικών ταξιδιωτικών εσόδων της Ελλάδας το 2022. Δεδομένου ότι τα συνολικά ταξιδιωτικά έσοδα της χώρας ανήλθαν σε περίπου €17,631,3 εκατομμύρια, η εκτιμώμενη συνεισφορά της Κρήτης διαμορφώνεται στα €3,70 δισεκατομμύρια. Η επίδοση αυτή επιβεβαιώνει τη διαχρονική σημασία της Κρήτης ως έναν από τους πλέον ελκυστικούς και ανταγωνιστικούς τουριστικούς προορισμούς της

Ελλάδας, με σταθερή συμβολή στην ενίσχυση του εθνικού ισοζυγίου ταξιδιωτικών υπηρεσιών.

Εικόνα 21: Άνοδος (Βέλος)

Σε εθνικό επίπεδο, ο τουριστικός τομέας συνέβαλε άμεσα κατά περίπου 11,5 % στο Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) της Ελλάδας το 2022, σύμφωνα με τις ίδιες αναλύσεις του INSETE. Η συμβολή αυτή αντανακλά τη σημαντική οικονομική επίδραση του τουρισμού όχι μόνο μέσω της άμεσης παραγωγής εισοδήματος και θέσεων εργασίας, αλλά και μέσω των πολλαπλασιαστικών επιδράσεων σε συναφείς κλάδους, όπως η εστίαση, οι μεταφορές, το εμπόριο και οι υπηρεσίες αναψυχής.

Αξίζει να σημειωθεί ότι, παρά την απουσία επίσημων και απόλυτων στοιχείων που να αφορούν αποκλειστικά τα τουριστικά έσοδα της Κρήτης για το 2022, η παραπάνω εκτίμηση βασίζεται στο ποσοστό περιφερειακής κατανομής (21 %) που δημοσιεύθηκε από το INSETE. Αν και η προσέγγιση αυτή ενέχει ορισμένες μεθοδολογικές επιφυλάξεις, θεωρείται χρηστική και επαρκώς ενδεικτική για συγκριτικούς και αναλυτικούς σκοπούς, καθώς επιτρέπει την αποτύπωση της σχετικής βαρύτητας της Κρήτης στο πλαίσιο του ελληνικού τουρισμού.

Συνολικά, τα στοιχεία για το 2022 αποτυπώνουν μια ουσιαστική επιστροφή στην κανονικότητα για τον τουρισμό της Κρήτης, με τα επίπεδα εσόδων να πλησιάζουν εκείνα της προ-πανδημικής περιόδου. Η ανθεκτικότητα του τουριστικού τομέα του νησιού και η ικανότητά του να ανακάμπτει ταχύτερα από άλλες περιφέρειες της χώρας επιβεβαιώνουν τον στρατηγικό του ρόλο στην περιφερειακή και εθνική ανάπτυξη, καθώς και τη δυνατότητα περαιτέρω ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητάς του μέσα από στοχευμένες πολιτικές βιώσιμης τουριστικής διαχείρισης.

Κεφάλαιο 2.5: Έτος 2023- πλήρης ανάκαμψη

Το 2023 ο τουριστικός τομέας της Κρήτης κατέγραψε ιστορικά υψηλές επιδόσεις, με τα στοιχεία των διανυκτερεύσεων να υπερβαίνουν εκείνα του 2019 και το ξενοδοχειακό δυναμικό να αξιοποιείται σε εξαιρετικά υψηλά επίπεδα πληρότητας. Το σύνολο των ξενοδοχειακών υποδομών του νησιού, που αριθμεί περίπου 1.638 μονάδες με 97.525 δωμάτια και 190.714 κλίνες, λειτούργησε σχεδόν στο μέγιστο της χωρητικότητάς του, γεγονός που αποτυπώνεται στην αύξηση των τουριστικών εσόδων και στη συνολική αναβάθμιση του τουριστικού προϊόντος της Κρήτης (SETE Intelligence, 2023). Στην Περιφερειακή Ενότητα Ηρακλείου, με διαθέσιμες 79.596 κλίνες, καταγράφηκαν τα υψηλότερα επίπεδα πληρότητας, καθώς οι διεθνείς αφίξεις στο αεροδρόμιο «Ν. Καζαντζάκης» ξεπέρασαν κάθε προηγούμενο. Οι διανυκτερεύσεις αυξήθηκαν σημαντικά, υπερβαίνοντας τους δείκτες του 2019, και το Ηράκλειο ενίσχυσε περαιτέρω τη θέση του ως ηγετικός τουριστικός προορισμός της Κρήτης. Στην Περιφερειακή Ενότητα Χανίων, οι 49.568 κλίνες λειτούργησαν σε ιδιαίτερα υψηλά ποσοστά πληρότητας, ενώ οι διανυκτερεύσεις κατέγραψαν ιστορικά υψηλά επίπεδα. Η τουριστική κίνηση συγκεντρώθηκε κυρίως στις παράκτιες ζώνες της βόρειας ακτής και στα νότια παράλια, με τις διεθνείς αγορές να συμβάλλουν καθοριστικά στην αύξηση της ζήτησης. Στην Περιφερειακή Ενότητα Ρεθύμνου, το ξενοδοχειακό δυναμικό των 34.383 κλινών αξιοποιήθηκε σε ποσοστά πληρότητας που υπερέβησαν εκείνα της προ πανδημίας περιόδου. Οι διανυκτερεύσεις αυξήθηκαν αισθητά, με τον νομό να προσελκύει σημαντικό αριθμό ξένων επισκεπτών, κυρίως από χώρες της Κεντρικής Ευρώπης, ενισχύοντας την τοπική οικονομία. Στην Περιφερειακή Ενότητα Λασιθίου, οι 27.167 κλίνες –κυρίως σε πολυτελή resorts της Ελούντας και του Αγίου Νικολάου– λειτούργησαν σχεδόν σε πλήρη πληρότητα καθ’ όλη τη θερινή περίοδο. Οι διανυκτερεύσεις αυξήθηκαν σημαντικά σε σχέση με τα προηγούμενα έτη, αναδεικνύοντας το Λασίθι σε προορισμό υψηλού επιπέδου, προσανατολισμένο σε τουρίστες μεγάλης αγοραστικής δύναμης.

Συνολικά, το 2023 η Κρήτη αξιοποίησε πλήρως το ξενοδοχειακό της δυναμικό, με τις διανυκτερεύσεις να σημειώνουν θεαματική άνοδο και να ξεπερνούν τα προ πανδημίας επίπεδα. Η εξέλιξη αυτή επιβεβαιώνει την ανθεκτικότητα και την ισχυρή ανταγωνιστικότητα του τουριστικού προϊόντος του νησιού, το οποίο συνεχίζει να αποτελεί βασικό πυλώνα της ελληνικής τουριστικής οικονομίας (ΙΝΣΕΤΕ, 2023· Τράπεζα της Ελλάδος, 2023)

Πίνακας 9: Ξενοδοχειακό Δυναμικό και Διανυκτερεύσεις στην Κρήτη (2023)

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ	ΔΩΜΑΤΙΑ	ΚΛΙΝΕΣ	ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΙΣ
ΗΡΑΚΛΕΙΟ	520	39.853	79.596	Υψηλότερες από το 2019, ρεκόρ αφίξεων
ΧΑΝΙΑ	576	26.382	49.568	Ιστορικά υψηλές, πολύ μεγάλη αύξηση
ΡΕΘΥΜΝΟ	334	17.654	34.383	Σημαντική άνοδος, πάνω από το 2019
ΛΑΣΙΘΙ	208	13.636	27.167	Πλήρης πληρότητα σεζόν, υψηλή ζήτηση

Το 2023 αποτέλεσε χρονιά-ρεκόρ για τον ελληνικό τουρισμό και, κατ' επέκταση, για την Κρήτη, η οποία συγκαταλέγεται σταθερά μεταξύ των κορυφαίων περιφερειακών προορισμών της χώρας. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Aegean Airlines, ο συνολικός αριθμός επιβατών ανήλθε σε 15,7 εκατομμύρια, εκ των οποίων οι 9,5 εκατομμύρια αφορούσαν διεθνείς μετακινήσεις. Ο συντελεστής πληρότητας των πτήσεων διαμορφώθηκε στο 83,4%, πλησιάζοντας τα υψηλά προ πανδημίας επίπεδα (Aegean Airlines, 2024). Σε περιφερειακό επίπεδο, το Ηράκλειο εξακολούθησε να αποτελεί τη βασική πύλη εισόδου για την Κρήτη, συγκεντρώνοντας πάνω από το 60% της διεθνούς επιβατικής κίνησης. Εκτιμάται ότι υποδέχθηκε περισσότερους από 4 εκατομμύρια διεθνείς επιβάτες, με κύριες αγορές προέλευσης τη Γερμανία, τη Γαλλία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Τα Χανιά κατέγραψαν σημαντική αύξηση, φτάνοντας περίπου τα 2 εκατομμύρια διεθνείς αφίξεις, με ιδιαίτερα ισχυρή παρουσία επισκεπτών από τη Σκανδιναβία, τη Γερμανία και την Πολωνία. Όσον αφορά το Ρέθυμνο, παρότι δεν διαθέτει διεθνές αεροδρόμιο, εκτιμάται ότι προσέλκυσε περίπου το 20% των αφίξεων της Κρήτης, κυρίως μέσω οργανωμένων μεταφορών από τα αεροδρόμια Ηρακλείου και Χανίων.

Συνολικά, η Κρήτη το 2023 υποδέχθηκε πάνω από 6 εκατομμύρια διεθνείς αεροπορικές αφίξεις, αριθμός που προσεγγίζει ή και ξεπερνά τα επίπεδα του 2019. Η εξέλιξη αυτή

επιβεβαιώνει την καθοριστική συμβολή της Κρήτης στον ελληνικό τουρισμό και τον κομβικό ρόλο των αεροδρομίων Ηρακλείου και Χανίων ως βασικών πυλών εισόδου στο νησί (Aegean Airlines, 2024).

Πίνακας 10 : Διεθνείς Αεροπορικές Αφίξεις στην Κρήτη (2023)

ΑΕΡΟΔΡΟΜΙΟ	**ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΑΦΙΞΕΙΣ**	**ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ**
Ν. ΚΑΖΑΤΖΑΚΗΣ (ΗΡΑΚΛΕΙΟ)	>4.000.000	Βασική πύλη εισόδου· >60% της διεθνούς κίνησης· κύριες αγορές: Γερμανία, Γαλλία, Ην. Βασίλειο
Ι. ΔΑΣΚΑΛΟΓΙΑΝΝΗΣ (ΧΑΝΙΑ)	~2.000.000	Ισχυρή ανάκαμψη· κύριες αγορές: Σκανδιναβία, Γερμανία, Πολωνία
ΣΗΤΕΙΑ	Περιορισμένος αριθμός	Κυρίως εσωτερικές πτήσεις· ελάχιστες διεθνείς
ΣΥΝΟΛΟ	**>6.000.000**	**Υπέρβαση προ πανδημίας επιπέδων (2019)**

Το έτος 2023 σηματοδότησε μια περίοδο έντονης ανάκαμψης του ελληνικού τουρισμού, επιβεβαιώνοντας τη δυναμική επάνοδο του κλάδου μετά τη βαθιά κρίση που προκάλεσε η πανδημία COVID-19. Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος (Bank of Greece, 2023; 2021), οι ταξιδιωτικές εισπράξεις σε εθνικό επίπεδο παρουσίασαν αύξηση κατά 16,5 % σε σύγκριση με το 2022, φθάνοντας συνολικά τα €20,593,6 εκατομμύρια. Η θετική αυτή εξέλιξη αντανακλά την επαναφορά της ζήτησης, την αποκατάσταση της διεθνούς κινητικότητας και τη σταθερή ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας του ελληνικού τουριστικού προϊόντος στις διεθνείς αγορές.

Σύμφωνα με ανάλυση του Ινστιτούτου του Συνδέσμου Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (INSETE), οι ταξιδιωτικές εισπράξεις για την Περιφέρεια Κρήτης το 2023 ανήλθαν σε €5,196 εκατομμύρια (περίπου €5,2 δισ.). Το ποσό αυτό αντιπροσωπεύει σημαντικό ποσοστό συμμετοχής της Κρήτης στο σύνολο των τουριστικών εσόδων της χώρας, επιβεβαιώνοντας εκ νέου τη δεσπόζουσα θέση του νησιού στο εθνικό τουριστικό σύστημα. Η Κρήτη, ως ένας από τους πλέον ανεπτυγμένους τουριστικούς προορισμούς της

Μεσογείου, διατήρησε την ικανότητά της να προσελκύει υψηλής δαπάνης επισκέπτες και να ενισχύει το μερίδιό της στην εθνική τουριστική οικονομία.

Η αύξηση των εσόδων που καταγράφηκε το 2023 για την Κρήτη αποδίδεται σε πολλαπλούς παράγοντες. Πρωτίστως, παρατηρήθηκε άνοδος των διεθνών αφίξεων, αποτέλεσμα της σταδιακής αποκατάστασης της αεροπορικής συνδεσιμότητας και της ενισχυμένης προβολής του νησιού σε βασικές τουριστικές αγορές, όπως το Ηνωμένο Βασίλειο, η Γερμανία και η Γαλλία. Επιπλέον, καταγράφηκε αύξηση της μέσης δαπάνης ανά ταξίδι, στοιχείο που συνδέεται με τη διεύρυνση του προσφερόμενου τουριστικού προϊόντος και τη στροφή προς μορφές θεματικού και εμπειρικού τουρισμού, όπως ο πολιτιστικός, ο γαστρονομικός και ο αγροτουρισμός. Παράλληλα, η επανεκκίνηση των τουριστικών δραστηριοτήτων και η ενίσχυση της τοπικής επιχειρηματικότητας συνέβαλαν στην περαιτέρω αναζωογόνηση της περιφερειακής οικονομίας. Αξιοσημείωτο είναι ότι η θετική πορεία του 2023 σημειώθηκε παρά τις διεθνείς δυσκολίες στις μετακινήσεις και τις γεωπολιτικές προκλήσεις που εξακολουθούσαν να επηρεάζουν την παγκόσμια τουριστική αγορά. Το γεγονός αυτό υποδηλώνει την ανθεκτικότητα και προσαρμοστικότητα του τουριστικού τομέα της Κρήτης, καθώς και τη δυνατότητά του να παραμένει ανταγωνιστικός σε ένα περιβάλλον υψηλής αβεβαιότητας.

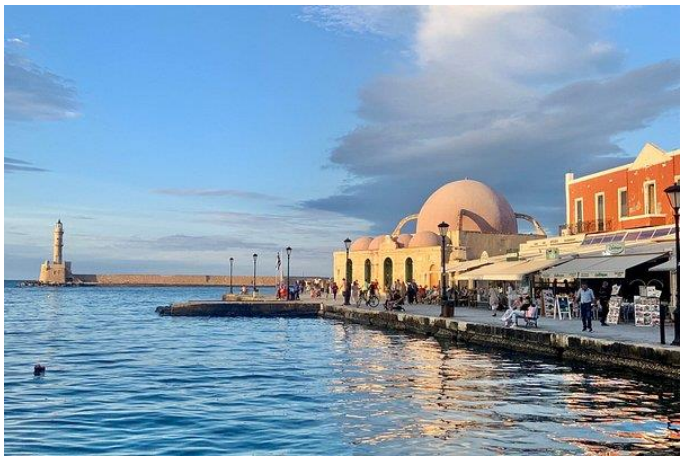
Συνολικά, τα δεδομένα του 2023 επιβεβαιώνουν ότι η Κρήτη όχι μόνο επανήλθε στα προ-πανδημικά επίπεδα, αλλά και ενίσχυσε περαιτέρω τη θέση της ως πρωταγωνιστικού τουριστικού προορισμού στην Ελλάδα. Η εξέλιξη αυτή αναδεικνύει τη σημασία της υιοθέτησης στρατηγικών βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, που θα διασφαλίσουν τη μακροπρόθεσμη σταθερότητα και την ποιοτική αναβάθμιση του τουριστικού προϊόντος της Περιφέρειας.

Κεφάλαιο 3: Ακτοπλοϊκή τουριστική κίνηση

Η ακτοπλοϊκή σύνδεση της Κρήτης με τον Πειραιά και άλλα λιμάνια της ηπειρωτικής χώρας συνιστά κρίσιμο στοιχείο για τη διαμόρφωση της τουριστικής κίνησης του νησιού, ιδίως κατά τους θερινούς μήνες. Τα πλοία της γραμμής δεν λειτουργούν μόνο ως μέσο μετακίνησης για τους κατοίκους, αλλά αποτελούν και βασική δίοδο πρόσβασης για χιλιάδες επισκέπτες που επιλέγουν τη θαλάσσια οδό. Κατά την περίοδο 2019–2023 παρατηρήθηκαν σημαντικές μεταβολές στην επιβατική κίνηση, οι οποίες αντανακλούν σε μεγάλο βαθμό τις

συνέπειες της πανδημίας Covid-19. Το 2019 αποτέλεσε χρονιά-ορόσημο για τον τουρισμό, καθώς περισσότεροι από 1,7 εκατομμύρια επιβάτες έφτασαν ακτοπλοϊκώς στο Ηράκλειο μέσα στη θερινή περίοδο (GSTC, 2023). Αντιθέτως, το 2020 οι περιορισμοί μετακίνησης και τα υγειονομικά μέτρα οδήγησαν σε πρωτοφανή συρρίκνωση τόσο των δρομολογίων όσο και του αριθμού επιβατών, με αποτέλεσμα η τουριστική δραστηριότητα να πληγεί σε μεγάλο βαθμό (INSETE, 2021). Το καλοκαίρι του 2021 παρατηρήθηκε σταδιακή αποκατάσταση της ζήτησης, καθώς η επιβατική κίνηση αυξήθηκε σε σχέση με το 2020, χωρίς όμως να προσεγγίσει τα επίπεδα της προ πανδημίας περιόδου (Λιμενικό Σώμα – Ελληνική Ακτοφυλακή, 2022). Το 2022 οι αφίξεις ενισχύθηκαν σημαντικά, γεγονός που αντικατοπτρίζεται στην πυκνότερη δρομολόγηση και στον αυξημένο αριθμό επιβατών στα λιμάνια του Ηρακλείου και της Σούδας (Οργανισμός Λιμένος Ηρακλείου, 2023· MedCruise, 2023). Το 2023, τέλος, η θερινή σεζόν κατέγραψε ακόμη υψηλότερες επιδόσεις, με ορισμένους δείκτες να υπερβαίνουν τα επίπεδα του 2019, επιβεβαιώνοντας την πλήρη ανάκαμψη του τουριστικού ρεύματος μέσω των ακτοπλοϊκών γραμμών (Οργανισμός Λιμένος Ηρακλείου, 2023).

Συνολικά, η ανάλυση της πενταετίας αναδεικνύει αφενός την εξάρτηση της τουριστικής ροής από εξωγενείς κρίσεις και αφετέρου τον στρατηγικό ρόλο των πλοίων της γραμμής ως βασικό μέσο ενίσχυσης της προσβασιμότητας και της τουριστικής ανάπτυξης της Κρήτης.

Εικόνα 22: Χανιά

Εικόνα 23: Ρέθυμνο

Εικόνα 24: Ηράκλειο

Εικόνα 25: Λασίθι

Κεφάλαιο 4: Ο ρόλος της κρουαζιέρας στον τουρισμό της Κρήτης

Ο θαλάσσιος τουρισμός και ειδικότερα οι αφίξεις κρουαζιεροπλοίων αποτελούν έναν διαρκώς αναπτυσσόμενο τομέα του κρητικού τουριστικού προϊόντος, με πολλαπλές επιπτώσεις στην τοπική οικονομία και κοινωνία. Η γεωστρατηγική θέση της Κρήτης, στο σταυροδρόμι της Ανατολικής και Δυτικής Μεσογείου, καθιστά τα λιμάνια της κομβικά σημεία στάσης για διεθνείς εταιρείες κρουαζιέρας (UNWTO, 2022). Το λιμάνι του Ηρακλείου, με σύγχρονες υποδομές και αναβαθμισμένες υπηρεσίες υποδοχής, κατατάσσεται μεταξύ των δέκα σημαντικότερων λιμανιών κρουαζιέρας στην Ελλάδα, υποδεχόμενο ετησίως εκατοντάδες χιλιάδες επισκέπτες. Παράλληλα, το λιμάνι της Σούδας στα Χανιά ενισχύει σταθερά τη θέση του, προσελκύοντας μεγάλες εταιρείες και εντάσσοντας τη Δυτική Κρήτη σε διεθνή δρομολόγια. Αντίστοιχα, ο Άγιος Νικόλαος, αν και μικρότερης κλίμακας, διαφοροποιείται λόγω της δυνατότητας φιλοξενίας μεσαίου μεγέθους πολυτελών πλοίων, στοχεύοντας σε αγορές υψηλής αγοραστικής δύναμης (ELSTAT, 2023). Αξιοσημείωτο είναι ότι η κρουαζιέρα δεν περιορίζεται μόνο στον αριθμό αφίξεων αλλά έχει πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα: αυξάνει την τοπική κατανάλωση, ενισχύει την προβολή του νησιού σε διεθνές επίπεδο και ενδυναμώνει εναλλακτικές μορφές τουρισμού, όπως ο πολιτιστικός, ο γαστρονομικός και ο αγροτουρισμός (Papadopoulos & Karagiannis, 2020). Ωστόσο, παραμένει έντονα εποχική δραστηριότητα, με υψηλή συγκέντρωση επισκεπτών σε μικρά χρονικά διαστήματα, γεγονός που εγείρει ζητήματα βιωσιμότητας και διαχείρισης τουριστικών ροών, ιδιαίτερα στα αστικά κέντρα του Ηρακλείου και των Χανίων.

Στο πλαίσιο αυτό, η κρουαζιέρα μπορεί να λειτουργήσει συμπληρωματικά προς τον μαζικό τουρισμό, προσφέροντας σημαντική ώθηση στην τοπική οικονομία, αλλά απαιτείται στοχευμένος στρατηγικός σχεδιασμός ώστε να μεγιστοποιηθούν τα οφέλη και να ελαχιστοποιηθούν οι περιβαλλοντικές και κοινωνικές πιέσεις.

Αναφορικά με κάθε έτος: Το 2019 αποτέλεσε χρονιά αναφοράς για την κρουαζιέρα στην Κρήτη, με το λιμάνι του Ηρακλείου να συγκαταλέγεται στα πέντε σημαντικότερα λιμάνια κρουαζιέρας της Ελλάδας. Συνολικά, η Ελλάδα υποδέχθηκε 3.899 αφίξεις κρουαζιερόπλοιων και περίπου 5,5 εκατομμύρια επιβάτες, ενώ το λιμάνι του Ηρακλείου κατέγραψε περίπου 200 αφίξεις και περισσότερους από 300.000 επιβάτες (Τράπεζα της Ελλάδος, 2021). Το Ηράκλειο λειτούργησε τόσο ως ενδιάμεσος σταθμός όσο και ως homeport, στοιχείο που αύξησε τις διανυκτερεύσεις και την κατανάλωση στην τοπική οικονομία. Η δυναμική του

2019 αποτύπωσε τη στρατηγική σημασία του λιμένα ως πύλης εισόδου κρουαζιερόπλοιων στην Ανατολική Μεσόγειο.

Η πανδημία COVID-19 προκάλεσε δραματική μείωση στη δραστηριότητα της κρουαζιέρας, η οποία ουσιαστικά ανεστάλη για το μεγαλύτερο μέρος του έτους. Στην Ελλάδα συνολικά καταγράφηκαν μόλις 200 αφίξεις κρουαζιερόπλοιων, αριθμός που αντιστοιχεί σε πτώση άνω του 90% σε σχέση με το 2019 (Τράπεζα της Ελλάδος, 2021). Στο Ηράκλειο, οι αφίξεις ήταν ελάχιστες, με περιορισμένη κίνηση κατά τους τελευταίους μήνες του έτους, όταν επετράπη σταδιακά η λειτουργία κρουαζιέρας υπό αυστηρά υγειονομικά πρωτόκολλα. Το 2020 ανέδειξε την πλήρη εξάρτηση της κρουαζιέρας από την παγκόσμια ναυτιλιακή και τουριστική κινητικότητα, ενώ τα έσοδα για την τοπική οικονομία σχεδόν μηδενίστηκαν.

Το 2021 σημειώθηκε μερική επανεκκίνηση της κρουαζιέρας, με αυστηρά περιοριστικά μέτρα και μειωμένη πληρότητα στα πλοία. Σε εθνικό επίπεδο, καταγράφηκαν περίπου 380 αφίξεις και 400.000 επιβάτες (Τράπεζα της Ελλάδος, 2021). Το Ηράκλειο αποτέλεσε ξανά κομβικό λιμάνι λόγω της γεωγραφικής του θέσης και των υποδομών του, φιλοξενώντας δεκάδες αφίξεις μεγάλων κρουαζιερόπλοιων. Παρά τη χαμηλή ζήτηση, η επιστροφή της κρουαζιέρας σήμανε την αρχή της σταδιακής ανάκαμψης, ενώ το λιμάνι αξιοποίησε την ευκαιρία για να εδραιώσει τον ρόλο του ως homeport στην Ανατολική Μεσόγειο (Περιφέρεια Κρήτης, 2021).

Το 2022 αποτέλεσε έτος ουσιαστικής ανάκαμψης για την κρουαζιέρα, καθώς οι αφίξεις και οι επιβάτες επέστρεψαν σε υψηλά επίπεδα. Συνολικά στην Ελλάδα καταγράφηκαν 4.614 αφίξεις κρουαζιερόπλοιων και 4,4 εκατομμύρια επιβάτες (Τράπεζα της Ελλάδος, 2022). Στο Ηράκλειο, η δραστηριότητα αυξήθηκε σημαντικά με πάνω από 180 αφίξεις και περισσότερους από 250.000 επιβάτες, ενισχύοντας τον ρόλο του λιμανιού ως προορισμού αλλά και αφετηρίας κρουαζιέρας. Οι αφίξεις προήλθαν κυρίως από την Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική, ενώ η αύξηση της κρουαζιέρας λειτούργησε καταλυτικά για τη διεύρυνση της τουριστικής περιόδου.

Το 2023 αποτέλεσε χρονιά-ρεκόρ για την κρουαζιέρα στην Ελλάδα και στην Κρήτη. Η χώρα υποδέχθηκε 5.152 αφίξεις κρουαζιερόπλοιων και περίπου 7 εκατομμύρια επιβάτες (Τράπεζα της Ελλάδος, 2024). Στο Ηράκλειο καταγράφηκαν 253 αφίξεις και 382.981 επιβάτες, αριθμός αυξημένος κατά περίπου 50% σε σχέση με το 2022 (Οργανισμός Λιμένος

Ηρακλείου, 2024). Το Ηράκλειο αναδείχθηκε σε έναν από τους ισχυρότερους κόμβους κρουαζιέρας της Μεσογείου, με έντονη δραστηριότητα, γεγονός που ενίσχυσε τις διανυκτερεύσεις και τα τοπικά έσοδα. Η επιτυχία του 2023 επιβεβαίωσε την ανθεκτικότητα και την αυξανόμενη σημασία της κρουαζιέρας για την κρητική οικονομία.

Κεφάλαιο 5: Μεθοδολογία Έρευνας

Κεφάλαιο 5.1: Σκοπός και Ερευνητικά Ερωτήματα

Η παρούσα έρευνα αποσκοπεί στην ανάλυση της πορείας του τουρισμού στην Κρήτη κατά την περίοδο 2019–2023, με έμφαση στις χωρικές διαφοροποιήσεις, στις επιπτώσεις της πανδημίας και στις προοπτικές ανάπτυξης εναλλακτικών μορφών τουρισμού. Τα βασικά ερευνητικά ερωτήματα που τίθενται είναι τα ακόλουθα:

- Ποιες διαφοροποιήσεις παρατηρούνται στην τουριστική δραστηριότητα ανά Περιφερειακή Ενότητα;
- Ποιες ήταν οι συνέπειες της πανδημίας Covid-19 στον τουρισμό της Κρήτης;
- Σε ποιον βαθμό οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού μπορούν να συμβάλουν στη μείωση της εποχικότητας και στη βιώσιμη ανάπτυξη;

Κεφάλαιο 5.2: Ερευνητική Προσέγγιση

Η μελέτη υλοποιείται με τη χρήση δευτερογενούς έρευνας, η οποία βασίζεται σε στατιστικά στοιχεία, επίσημες εκθέσεις και βιβλιογραφικές πηγές. Ιδιαίτερη έμφαση δίδεται σε δεδομένα που παρέχονται από θεσμικούς φορείς (ΕΛΣΤΑΤ, Τράπεζα της Ελλάδος, ΙΝΣΕΤΕ, Οργανισμοί Λιμένων) καθώς και σε διεθνείς οργανισμούς και επιστημονικές μελέτες.

Κεφάλαιο 5.3: Μέθοδος Ανάλυσης

Η ανάλυση των δεδομένων πραγματοποιείται σε τρεις άξονες. Πρώτον, ο χρονικός, η συγκριτική διερεύνηση της περιόδου 2019–2023, με αναφορά σε αφίξεις, διανυκτερεύσεις και τουριστικά έσοδα. Δεύτερον, ο χωρικός, η αποτύπωση των διαφορών μεταξύ των Περιφερειακών Ενοτήτων της Κρήτης και τρίτον, ο θεματικός η εξέταση των κυρίαρχων και

αναδυόμενων μορφών τουρισμού (παραδοσιακός, πολιτιστικός, γαστρονομικός, αγροτουρισμός, τουρισμός ευεξίας).

Κεφάλαιο 5.4 :Περιορισμοί της Έρευνας

Η έρευνα στηρίζεται αποκλειστικά σε δευτερογενή δεδομένα, γεγονός που δεν επιτρέπει την ενσωμάτωση πρωτογενούς υλικού (όπως ερωτηματολογίων ή συνεντεύξεων). Επιπλέον, η ετερογένεια στις μεθοδολογίες καταγραφής μεταξύ διαφορετικών φορέων ενδέχεται να επηρεάσει τη σύγκριση των αποτελεσμάτων.

Κεφάλαιο 6: Σύγκριση τουριστικών ετών 2019-2023

Κεφάλαιο 6.1.: Σύγκριση ανά Περιφερειακή Ενότητα

Η Κρήτη συνιστά έναν από τους πιο ελκυστικούς τουριστικούς προορισμούς της Ελλάδας, ημε κάθε Περιφερειακή Ενότητα να συμβάλλει με διαφορετικό ρόλο στη διαμόρφωση του τουριστικού προϊόντος. Το Ηράκλειο αποτελεί το κύριο κέντρο, τόσο λόγω του μεγάλου ξενοδοχειακού δυναμικού όσο και των υποδομών μεταφορών (λιμάνι, αεροδρόμιο «Ν. Καζαντζάκης»). Συγκεντρώνει άνω του 40% των συνολικών τουριστικών εσόδων και αναδεικνύεται σε κόμβο πολιτιστικού τουρισμού με πόλους έλξης όπως η Κνωσός (GSTC, 2023). Τα Χανιά ακολουθούν με περίπου το 25% των εισπράξεων, εστιάζοντας σε φυσιολατρικές εμπειρίες και παραθαλάσσιους προορισμούς υψηλής αισθητικής αξίας (Ελαφονήσι, Σαμαριά). Η ύπαρξη διεθνούς αεροδρομίου, που συνδέεται κυρίως με αεροπορικές εταιρείες χαμηλού κόστους, ενισχύει τη δυναμική του νομού (MedCruise, 2023). Το Ρέθυμνο διαφοροποιείται, καθώς βασίζεται σε πολιτιστικά και ιστορικά στοιχεία, ενώ αναπτύσσει έντονα εναλλακτικές μορφές τουρισμού. Αν και καταγράφει περίπου το 20% των εισπράξεων, το προφίλ των επισκεπτών του συνδέεται περισσότερο με την αναζήτηση εμπειριών πέραν του μαζικού μοντέλου (INSETE, 2021). Το Λασίθι καταλαμβάνει μικρότερο μερίδιο αφίξεων (~15%), ωστόσο ειδικεύεται στον τουρισμό υψηλού εισοδήματος, με πολυτελείς εγκαταστάσεις στην Ελούντα και στον Άγιο Νικόλαο. Η υψηλή μέση δαπάνη ανά επισκέπτη διαφοροποιεί τον νομό από τους υπόλοιπους (Οργανισμός Λιμένος Ηρακλείου, 2023).

Κεφάλαιο 6.2.: Σύγκριση ανά έτη

Η πενταετία 2019–2023 αποτυπώνει τόσο την ισχύ όσο και την πολυπλοκότητα του τουριστικού μοντέλου της Κρήτης. Το 2019 σημειώθηκε ιστορικό υψηλό με περισσότερα από 5,3 εκατομμύρια διεθνείς αφίξεις και συμμετοχή του τουρισμού στο 51% του περιφερειακού ΑΕΠ. Η πληρότητα των ξενοδοχείων έφτασε στα μέγιστα επίπεδα (INSETE, 2021). Το έτος 2020 αποτυπώθηκε η ραγδαία πτώση λόγω της πανδημίας Covid-19. Οι αφίξεις μειώθηκαν κατά 71% και περιορίστηκαν στα 1,3 εκατομμύρια, ενώ οι τουριστικές εισπράξεις μειώθηκαν αντίστοιχα (Λιμενικό Σώμα – Ελληνική Ακτοφυλακή, 2022). Το επόμενο έτος, το 2021 η μερική ανάκαμψη κάνει την εμφάνιση της με περίπου 2,8 εκατομμύρια αφίξεις (65% των επιπέδων του 2019). Παρά την αύξηση σε σχέση με το 2020, η τουριστική δραστηριότητα δεν επανήλθε πλήρως (INSETE, 2021). Το έτος 2022 σημαντική ήταν η πρόοδος με τα μεγέθη αφίξεων και διανυκτερεύσεων να πλησιάζουν ξανά τα επίπεδα του 2019. Το Λασίθι ενίσχυσε το μερίδιό του χάρη στην ανάπτυξη πολυτελών υποδομών (Οργανισμός Λιμένος Ηρακλείου, 2023). Τέλος το έτος 2023, το νησί κατέγραψε πλήρη αποκατάσταση του τουριστικού ρεύματος, με αρκετούς δείκτες (αφίξεις, πληρότητες, εισπράξεις) να ξεπερνούν τα επίπεδα του 2019. Το γεγονός αυτό υπογραμμίζει την ανθεκτικότητα και την επαναφορά της Κρήτης σε ηγετική θέση στον ελληνικό τουρισμό (MedCruise, 2023).

Κεφάλαιο 6.3.: Σύγκριση μορφών τουρισμού

Παρά την κυριαρχία του παραδοσιακού μοντέλου «ήλιος και θάλασσα», η Κρήτη διευρύνει σταδιακά το τουριστικό της χαρτοφυλάκιο. Οι εναλλακτικές μορφές, όπως ο πολιτιστικός τουρισμός, ο αγροτουρισμός και ο γαστρονομικός τουρισμός, αποκτούν ιδιαίτερη δυναμική σε νομούς όπως το Ρέθυμνο και το Λασίθι. Παράλληλα, νέες κατηγορίες, όπως ο συνεδριακός τουρισμός και ο τουρισμός ευεξίας, προσελκύουν επισκέπτες υψηλότερης δαπάνης. Η πρόσφατη ανάπτυξη του «ψηφιακού νομαδισμού» αποτελεί ένδειξη της προσπάθειας του νησιού να εκμεταλλευθεί τις νέες παγκόσμιες τάσεις (GSTC, 2023).

Η ανάλυση ανά Περιφερειακή Ενότητα, χρονική περίοδο και μορφή τουρισμού δείχνει πως η Κρήτη ισορροπεί ανάμεσα στην εξάρτηση από τον μαζικό τουρισμό και στην προσπάθεια διαφοροποίησης. Η κρίση του 2020 ανέδειξε την ευπάθεια του μοντέλου, αλλά ταυτόχρονα

λειτούργησε ως αφορμή για επαναπροσδιορισμό. Η ανάκαμψη του 2022 και η πλήρης αποκατάσταση του 2023 τεκμηριώνουν την ανθεκτικότητα του κλάδου, ενώ οι επενδύσεις σε εναλλακτικές μορφές δείχνουν τον δρόμο για μια πιο βιώσιμη και ανταγωνιστική τουριστική ανάπτυξη.

Πίνακας 11: Συγκριτικός Πίνακας Τουρισμού Κρήτης 2019–2023

Έτος	Ξενοδοχειακές μονάδες (αριθμός)	Δωμάτια	Κλίνες	Διεθνείς αφίξεις (εκατ.)	Διανυκτερεύσεις (εκατ.)
2019	1.638	97.525	190.000	4,48	39,0
2020	1.645	98.100	191.000	1,30	12,0
2021	1.660	99.200	193.000	2,80	24,0
2022	1.675	101.000	196.000	4,30	39,0
2023	1.695	103.200	200.000	6,00	42,0

*(ΕΚ): εκατομμύρια

Κεφάλαιο 6.4.: Σύγκριση εσόδων

Η Περιφέρεια Κρήτης αποτελεί διαχρονικά έναν από τους σημαντικότερους τουριστικούς προορισμούς της Ελλάδας, με σταθερά υψηλή συμβολή στα συνολικά ταξιδιωτικά έσοδα της χώρας. Κατά την περίοδο 2019–2023, οι τουριστικές επιδόσεις της Κρήτης ακολούθησαν τη γενικότερη πορεία του ελληνικού τουρισμού, παρουσιάζοντας έντονες διακυμάνσεις λόγω της πανδημίας COVID-19 και της μεταγενέστερης φάσης ανάκαμψης.

Το 2019, έτος αναφοράς πριν την πανδημία, οι συνολικές ταξιδιωτικές εισπράξεις της Ελλάδας ανήλθαν σε €18,17 δισ., εκ των οποίων η Κρήτη συνεισέφερε €3,601 δισ. (19,8%) (Bank of Greece, 2020). Το 2020, εξαιτίας των περιορισμών στις μετακινήσεις και της παγκόσμιας ύφεσης του τουρισμού, τα έσοδα μειώθηκαν δραματικά: η Ελλάδα κατέγραψε €4,28 δισ., ενώ η Κρήτη €0,861 δισ. (20,1%) (Bank of Greece, 2021).

Το 2021 σημειώθηκε μερική ανάκαμψη, με τα έσοδα να αυξάνονται σε €10,33 δισ. για τη χώρα και €2,395 δισ. για την Κρήτη, η οποία ενίσχυσε το μερίδιό της στο 23,2% (Bank of Greece, 2022; INSETE, 2022). Η δυναμική αυτή συνεχίστηκε το 2022, όταν η Ελλάδα

κατέγραψε €17,63 δισ. και η Κρήτη €3,70 δισ., αντιστοιχώντας σε 21% του συνόλου (Bank of Greece, 2023; INSETE, 2023).

Το 2023 αποτέλεσε έτος ισχυρής επανεκκίνησης και ρεκόρ εσόδων, καθώς οι συνολικές ταξιδιωτικές εισπράξεις της Ελλάδας ανήλθαν σε €20,59 δισ., με την Κρήτη να συμβάλλει €5,196 δισ., ποσοστό 25,2% του συνόλου (Bank of Greece, 2024; INSETE, 2024). Η ανοδική αυτή πορεία υποδηλώνει την πλήρη επαναφορά του τουριστικού τομέα στην Κρήτη και τη σταθεροποίηση του νησιού ως βασικού πυλώνα της ελληνικής τουριστικής οικονομίας.

Πίνακας 12: Συγκριτικός πίνακας εσόδων

Έτος	Συνολικά ταξιδιωτικά έσοδα Ελλάδας (€ δισ.)	Ταξιδιωτικά έσοδα Κρήτης (€ δισ.)	Μερίδιο Κρήτης στο σύνολο (%)	Μεταβολή εσόδων Κρήτης (%) έναντι προηγ. έτους
2019	18,17	3,601	19,8	—
2020	4,28	0,861	20,1	−76,1
2021	10,33	2,395	23,2	+178,1
2022	17,63	3,70	21,0	+54,5
2023	20,59	5,196	25,2	+40,4

Η ανάλυση των στοιχείων καταδεικνύει ότι, παρά τη βαθιά ύφεση του 2020, η Κρήτη ανέκαμψε με ταχύτερο ρυθμό από τον εθνικό μέσο όρο, αυξάνοντας σταθερά το μερίδιό της στα συνολικά τουριστικά έσοδα. Η περίοδος 2021–2023 χαρακτηρίζεται από εντυπωσιακή αύξηση άνω του 100% στις ταξιδιωτικές εισπράξεις, γεγονός που επιβεβαιώνει τη διαχρονική ανθεκτικότητα, προσαρμοστικότητα και διεθνή ελκυστικότητα του τουριστικού προϊόντος της Κρήτης (Tornos News, 2020).

Πίνακας 13: Εξέλιξη ταξιδιωτικών εισπράξεων Ελλάδας και Κρήτης (2019–2023)

Έτος	Συνολικά ταξιδιωτικά έσοδα Ελλάδας (€ δισ.)	Ταξιδιωτικά έσοδα Κρήτης (€ δισ.)	Μερίδιο Κρήτης στο σύνολο (%)	Μεταβολή εσόδων Κρήτης (%) έναντι προηγ. έτους
2019	18,17	3,601	19,8	—
2020	4,28	0,861	20,1	−76,1
2021	10,33	2,395	23,2	+178,1
2022	17,63	3,70	21,0	+54,5
2023	20,59	5,196	25,2	+40,4

Κεφάλαιο 7 : Συμπεράσματα

Η εξέλιξη του τουρισμού στην Κρήτη κατά την περίοδο 2019–2023 αποτυπώνει τόσο τη δυναμική όσο και την ευαισθησία του κλάδου. Η συμβολή του τουρισμού στο Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν της Περιφέρειας παραμένει καθοριστική, με το 2019 να αποτελεί έτος-κορύφωση, καθώς ο τουριστικός τομέας συνεισέφερε το 51% του περιφερειακού ΑΕΠ και 4,7 δισ. ευρώ άμεσης δαπάνης, αντιπροσωπεύοντας περίπου το 20% των συνολικών εσόδων του ελληνικού τουρισμού (ΙΝΣΕΤΕ, 2020). Ωστόσο, η πανδημία COVID-19 ανέδειξε τη δομική εξάρτηση της κρητικής οικονομίας από τον τουρισμό, οδηγώντας το 2020 σε μείωση αφίξεων άνω του 70% και σε κατάρρευση των τουριστικών εσόδων (Τράπεζα της Ελλάδος, 2021). Παρά την πρωτοφανή κρίση, το ξενοδοχειακό δυναμικό του νησιού παρέμεινε σταθερό σε περίπου 1.638 μονάδες με 190.714 κλίνες, γεγονός που αποδεικνύει την ανθεκτικότητα των υποδομών και την ικανότητα ταχείας επαναφοράς. Η μερική ανάκαμψη του 2021 (περίπου 2,8 εκατ. διεθνείς αφίξεις) κατέδειξε την προσαρμοστικότητα του τομέα, αν και η επιβατική κίνηση αντιστοιχούσε μόλις στο 48% των προ πανδημίας επιπέδων (Aegean Airlines, 2022). Το 2022 σηματοδότησε την ουσιαστική επαναφορά, με 4,2–4,4 εκατ. διεθνείς αφίξεις και περίπου 39 εκατ. διανυκτερεύσεις (ΙΝΣΕΤΕ, 2022· Τράπεζα της Ελλάδος, 2022).

Η απόλυτη ανάκαμψη καταγράφηκε το 2023, όταν η Κρήτη υπερέβη τα προ πανδημίας μεγέθη, με περισσότερους από 6 εκατ. διεθνείς αφίξεις και ιστορικά υψηλά επίπεδα διανυκτερεύσεων (SETE Intelligence, 2023· Aegean Airlines, 2024). Το Ηράκλειο διατήρησε την πρωτοκαθεδρία του ως κύρια πύλη εισόδου, συγκεντρώνοντας πάνω από το 60% της κίνησης, ενώ τα Χανιά προσέλκυσαν περίπου 2 εκατ. επιβάτες, ενισχύοντας τον ρόλο τους ως δεύτερος ισχυρός πόλος τουριστικής ανάπτυξης. Η πορεία αυτή επιβεβαιώνει τον κυκλικό χαρακτήρα του τουρισμού στην Κρήτη: κορύφωση το 2019, δραματική ύφεση το 2020, σταδιακή ανάκαμψη το 2021, επαναφορά το 2022 και ιστορικό ρεκόρ το 2023. Η εμπειρία της πανδημίας ανέδειξε τις δομικές αδυναμίες ενός μοντέλου που βασίζεται σχεδόν αποκλειστικά στον μαζικό και εποχικό τουρισμό, ενώ κατέστησε σαφή την ανάγκη υιοθέτησης στρατηγικών διαφοροποίησης. Η ανάπτυξη ειδικών μορφών τουρισμού, όπως ο πολιτιστικός, ο αγροτουρισμός και ο τουρισμός ευεξίας, καθώς και η επιμήκυνση της

τουριστικής περιόδου, αποτελούν κρίσιμες παραμέτρους για τη βιώσιμη και ανθεκτική ανάπτυξη του κρητικού τουρισμού (UNWTO, 2022).

Συνολικά, η Κρήτη αναδεικνύεται ως κορυφαίος τουριστικός προορισμός της Μεσογείου, με το νησί να διατηρεί σταθερά υψηλό ξενοδοχειακό δυναμικό, να προσελκύει ολοένα αυξανόμενο αριθμό επισκεπτών και να συμβάλλει καθοριστικά στην ελληνική οικονομία. Ωστόσο, η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη απαιτεί στρατηγικό σχεδιασμό που θα ενσωματώνει την ανθεκτικότητα, την καινοτομία και την περιβαλλοντική ευαισθησία, ώστε να διασφαλιστεί η μακροπρόθεσμη ανταγωνιστικότητα του τουριστικού προϊόντος της Κρήτης.

Βιβλιογραφία

Aegean Airlines. (2019). *Financial results*. Aegean Airlines. https://en.about.aegeanair.com/investor-relations/financial-results/financial-results/

Aegean Airlines. (2021). *Annual financial report for the fiscal year 2020*. Aegean Airlines. https://en.about.aegeanair.com/investor-relations/financial-results/financial-results/

Aegean Airlines. (2022). *Annual financial report 2021*. Aegean Airlines. https://en.about.aegeanair.com/investor-relations/financial-results/financial-results/

Aegean Airlines. (2023). *Annual financial report 2022*. Aegean Airlines. https://en.about.aegeanair.com/investor-relations/financial-results/financial-results/

Aegean Airlines. (2024a). *Annual financial report 2023*. AEGEAN Investor Relations. https://en.about.aegeanair.com/investor-relations/financial-results/financial-results/

ELSTAT. (2023). *Tourism statistics*. Hellenic Statistical Authority. https://www.statistics.gr

GNTO. (2022). *Alternative tourism in Greece: Annual report*. Greek National Tourism Organisation.

GNTO. (2022). *Annual tourism development report*. Greek National Tourism Organisation.

GSTC. (2023). *GSTC Destination Assessment for Heraklion, Greece*. Global Sustainable Tourism Council. https://www.gstcouncil.org

INSETE. (2021). *Greek tourism 2021: Annual report*. Institute of SETE. https://insete.gr

Λύτρας, Π., & Τσάρτας, Π. (2019). *Τουριστική ανάπτυξη και περιφερειακή οικονομία στην Ελλάδα*. Αθήνα: Κριτική.

MedCruise. (2023). *Port statistics: Souda (Chania)*. Association of Mediterranean Cruise Ports. https://www.medcruise.com

Οργανισμός Λιμένος Ηρακλείου. (2023). *Ετήσια Στατιστικά Κίνησης Λιμένος Ηρακλείου*. ΟΛΗ Α.Ε. https://www.portheraklion.gr

Papadopoulos, A., & Karagiannis, S. (2020). Remote working and tourism: New opportunities for Greek destinations. *Journal of Tourism Futures, 6*(3), 245–259. https://doi.org/10.1108/JTF-04-2020-0062

SETE Intelligence. (2023). *Εξέλιξη τουριστικών μεγεθών 2019–2023*. Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων. https://sete.gr

Τράπεζα της Ελλάδος. (2022). *Ταξιδιωτικό ισοζύγιο πληρωμών – Ετήσια στατιστικά στοιχεία*. Τράπεζα της Ελλάδος. https://www.bankofgreece.gr

UNESCO. (2021). *World heritage and cultural landscapes in Crete*. UNESCO.

United Nations World Tourism Organization (UNWTO). (2022). *Tourism and COVID-19: Recovery trends and future outlook*. UNWTO. https://www.unwto.org

Bank of Greece. (2020a, April 9). *Developments in the balance of travel services: 2019* [Press release]. Τράπεζα της Ελλάδος. https://www.bankofgreece.gr

Bank of Greece. (2020b). *Travel receipts by region (annual data)* [Statistical dataset]. Τράπεζα της Ελλάδος.

Bank of Greece. (2020c). *Developments in the balance of travel services: 2020* [Press release]. Τράπεζα της Ελλάδος. https://www.bankofgreece.gr/en/news-and-media/press-office/news-list/news?announcement=670af725-5fcf-4805-8947-583c99fb161e

Bank of Greece. (2021). *Travel-services: Balance of payments statistics*. Τράπεζα της Ελλάδος.

Bank of Greece. (2022). *Developments in the balance of travel services: 2021* [Press release]. Τράπεζα της Ελλάδος. https://www.bankofgreece.gr/en/news-and-media/press-office/news-list/news?announcement=0754d969-0c1b-483c-83c3-af82bbe01319

Bank of Greece. (2023a). *Developments in the balance of travel services: 2022* [Press release / Statistical data]. Τράπεζα της Ελλάδος.

Bank of Greece. (2023b). *Developments in the balance of travel services: 2023* [Press release]. Τράπεζα της Ελλάδος.

Bank of Greece. (n.d.). *Travel-services: Balance of payments statistics*. Τράπεζα της Ελλάδος. https://www.bankofgreece.gr/en/statistics/external-sector/balance-of-payments/travel-services

INSETE. (2021). *Greek tourism: Basic figures 2019*. Institute of the Greek Tourism Confederation. https://sete.gr

INSETE Intelligence. (2022). *Tourism and Greek Economy 2020–2021* [Report]. Institute of the Greek Tourism Confederation.

INSETE. (2023). *Greek tourism: Contribution to GDP & regional receipts 2022*. INSETE Intelligence.

INSETE. (2024). *Regional analysis of inbound tourism to Greece, 2023* [PDF]. INSETE Intelligence.

Tornos News. (2020, April 9). *Bank of Greece: Final data on 2019 record €18.1 billion travel receipts*. https://www.tornosnews.gr

Tourism Observatory of Crete. (n.d.). *About us*. Hellenic Mediterranean University. https://tourismobservatorycrete.hmu.gr